

KORESPONDENCIJA
PRVIH DALMATINSKIH HUMANISTA:
JURAJ BENJA ZADRANIN

Luka Špoljarić

UDK: 821.124(497.5)-6“14“
Izvorni znanstveni rad

Luka Špoljarić
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Z a g r e b
spoljaric.luka@gmail.com

Početak 15. stoljeća pisanje privatnih pisama stječe popularnost među talijanskim humanistima i postaje kralješnicom književne republike u nastajanju. U tom procesu sudjeluju i prvi pobornici pokreta među dalmatinskim patricijatom, poput Zadrana Jurja Jurjevića i Jurja Benje te Trogirana Ivana Sobote. U ovom se radu donosi studija, izdanje i prijevod sačuvane korespondencije Jurja Benje (oko 1395–1437), koja broji sedam pisama, od čega je jedno Benjino, a šest je njemu upućenih. Iako se redovito spominje kao jedan od pionira humanističkog pokreta u Dalmaciji, Benja je i dalje uvelike nepoznata ličnost. U uvodnoj se studiji stoga, na osnovi korespondencije i dokumenata iz zadarskog arhiva, prvi put donosi detaljna rekonstrukcija Benjina života i njegova odnosa s korespondentima, mletačkim svećenikom Nicolòom Zancanijem te dvojicom Markežana, Giovannijem Tintom Vicinijem iz Fabriana i slavnim Ankonitancem Ciriacom Pizzicollijem. U zaključku se razmatraju nove informacije koje nam korespondencija pruža o Jurju Benji kao humanistu, pogotovo u usporedbi s njegovim prijateljem Trogiranim Petrom Cipikom. Osim izdanja i prijedora pisama u članku se donosi i prijepis Benjine oporuke.

Ključne riječi: renesansni humanizam, epistolografija, Juraj Benja, Nicolò Zancani, Giovanni Tinto Vicini, Ciriaco Pizzicoli

U prvim desetljećima 15. stoljeća, kad se humanizam pretvara u kulturni pokret i stječe čvrsto institucionalno uporište u gradovima sjeverne Italije, javlja se i specifična humanistička praksa pisanja privatnih pisama. Za humaniste je pisanje pisama predstavljalo svojevrsnu socioliterarnu ceremoniju koja je nametala jasno

definiran stil i pravila igre. Pismima se uspostavljalo kontakte, razmjenjivalo informacije, pokazivalo svoju i hvalilo (ili kritiziralo) tuđu jezičnu kompetenciju te pozivalo na veze s drugim humanistima. Ambiciozniji su humanisti po uzoru na Cicerona čak sakupljali pisma kako bi pripremili epistolare i tako predočili i dramatizirali pred širom javnošću svoju učenost i mrežu kontakata. Kako slikovito zaključuje Clémence Revest, privatna korespondencija bila je kralješnicom književne republike u nastajanju.¹

Zbog svojih tijesnih veza s Apeninskim poluotokom, visokog stupnja urbanog razvitka i bogatstva lokalne antičke baštine dalmatinske su se komune vrlo brzo pokazale kao plodno tlo za širenje humanističkog pokreta. Već početkom 15. stoljeća lokalni patriciji počinju prepisivati djela antičkih i humanističkih autora, zapisivati natpise s antičkih spomenika te u krugu rastućeg broja istomišljenika raspravljati o antici. No neki od pionira humanističkog pokreta u Dalmaciji, poput Zadrana Jurja Jurjevića i Jurja Benje ili Trogirana Ivana Sobote, formiraju prijateljstva s raznim humanistima s druge strane Jadrana i dopisuju se s njima. Iako oni sami, čini se, nisu sakupljali svoju korespondenciju, barem ne s ciljem njezina objavljivanja, njihova pisma danas susrećemo u epistolarima poznatijih talijanskih humanista.² Ta pisma utoliko su danas važnija jer je riječ, uz nekoliko sačuvanih prigodnih govora i epigrama, o jedinim humanističkim tekstovima iz početnog razdoblja širenja humanističkog pokreta u Dalmaciji između 1420-ih te 1470-ih godina, kada se, dobrim dijelom kao posljedica ekspanzije tiskarske industrije u Veneciji, počinju javljati prva opsežnija djela.³

¹ O humanističkoj epistolografiji vidi Cecil H. Clough, »The Cult of Antiquity: Letters and Letter Collections«, u *Cultural Aspects of the Italian Renaissance: Essays in Honour of Paul Oskar Kristeller*, ur. Cecil H. Clough, Manchester University Press, Manchester, 1976, 33-67; Clémence Revest, »Au miroir des choses familiaires: Les correspondances humanistes au début du XVe siècle«, *Mélanges de l'École française de Rome: Moyen-Age* 119/2 (2007), 447-462; Clémence Revest, »La naissance de l'humanisme comme mouvement au tournant du XVe siècle«, *Annales: Histoire, Sciences Sociales*, sv. 68:3 (2013), 665-696 (81-82). Što se tiče ranijeg razdoblja, treba naravno spomenuti pisma Francesca Petrarce, koji je uostalom i otkrio jedan dio Ciceronovih pisama, no on je iznimka, a ne pravilo.

² Primjerice, pisma Jurja Jurjevića sačuvana su među korespondencijom zadarskog kapetana Battiste Bevilacqua; vidi Neven Jovanović, »Ciceron, Plutarh i Francesco Barbaro u Zadru 1417. godine«, *CM XXII* (2013), 5-29 (8-11, 22-27). Ovdje vrijedi spomenuti i djelomice sačuvano privatno pismo koje je od nepoznatog Trogirana primio, čini se krajem 1420-ih, splitski kancelar Tommaso da Cingoli — premda se to pismo ne može smatrati humanističkim; vidi Mladen Ančić, »Inventar splitskoga kancelara i javnog bilježnika Tome Colutii de Cingulo: Prilog poznavanju prvih humanističkih krugova u Dalmaciji«, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 47 (2005), 99-148 (138).

³ O toj najranijoj fazi difuzije humanističkog pokreta vidi Darko Novaković, »Scribes, Scholars and Authors: The Beginnings of Humanism in Croatia«, u *Classical Heritage from the Epigraphic to the Digital: Academia Ragusina 2009 & 2011*, ur. Irena Bratičević i Teo Radić, Ex libris, Zagreb, 2014, 147-168; Bratislav Lučin, »Jadranski osvit hrvatskoga humanizma«, *Mogućnosti* 63:1-2 (2018), 11-19; Luka Špoljarić, »The First Dalmatian Humanists and the Classics: A Manuscript Perspective«, u *A Handbook to*

U ovom se prilogu uz uvodnu studiju donosi prvo izdanje i prijevod korespondencije Zadraniina Jurja Benje (oko 1395–1437), koji se zajedno s trogirskim prijateljem Petrom Cipikom (oko 1390–1440) redovito uzima kao jedan od pionira humanističkog pokreta na istočnoj jadranskoj obali.⁴ Nakon što je još 1932. Giuseppe Praga svratio pozornost na marcianski rukopis, koji je Benja ispisao zajedno s Cipikom,⁵ u novije su vrijeme Benjine prepisivačke i epigrafske aktivnosti dodatno rasvijetlili Albinia de la Mare,⁶ Aleksandar Stipčević⁷ i Bratislav Lučin.⁸ S jedne strane dakle ovaj rad nastavlja taj niz produbljujući već u glavnim crtama poznatu sliku o Jurju Benji humanistu. Međutim, analizirati Benjinu korespondenciju i njegove odnose s korespondentima nije moguće bez detaljnijeg uvida u Benjin život, o kojem se, za razliku od Petra Cipika, i dalje ne zna više od onih nekoliko crtica koje je još Praga objavio u svome članku.⁹ Iako je Praga pritom najavio opsežniju studiju, on tu studiju nikad nije napisao, tako da se danas u literaturi ne mogu naći ni najosnovniji podaci o Benjinu rođenju, obitelji i prijateljima, te životu općenito.¹⁰ No Praga jest napravio temeljno istraživanje za tu studiju, detaljno prošavši kroz sve relevantne knjige zadarskih bilježnika i popisavši referencije na brojne dokumente u kojima se spominje Juraj Benja.¹¹ S osloncem dijelom na Pragina istraživanja u zadarskom arhivu, a dijelom na informacije koje donosi korespon-

Classical Reception in Eastern and Central Europe, ur. Zara Martirosova Torlone et al., Wiley-Blackwell, Oxford, 2017, 46-56.

⁴ Jurja Benju je Giuseppe Praga nazvao »dalmatinskim Poggiom« (Bracciolinijem), dok Slobodan Prosperov Novak njegove i Cipikove aktivnosti naziva »magna charta istočnojadranskog humanizma«; vidi Giuseppe Praga, »Indagini e studi sull'umanesimo in Dalmazia: Il codice marciano di Giorgio Begna e Pietro Cippico«, *Archivio storico per la Dalmazia* 7 (1932): 210-218; i Slobodan Prosperov Novak, *Povijest hrvatske književnosti*, sv. 2, Antibarbarus, Zagreb, 1997, 62.

⁵ Praga, n. dj. (4). Riječ je o MS Marc. lat. XIV 124 (4044).

⁶ Albinia C. de la Mare, »The Return of Petronius to Italy«, *Medieval Learning and Literature: Essays presented to Richard William Hunt*, ur. J. J. G. Alexander and M. T. Gibson, Clarendon Press, Oxford, 1976, 220-254 (239-247).

⁷ Aleksandar Stipčević, »Djela antičkih pisaca u srednjovjekovnom Zadru«, *Croatica et Slavica Iadertina* 8.1 (2012), 47-88 (56-57).

⁸ Bratislav Lučin, »Petronije na istočnoj obali Jadrana: *Codex Traguriensis* (Paris. lat. 7989) i hrvatski humanisti«, *CM XXIII* (2014), 133-184 (139-146); isti, »*Litterae olim in marmore insculptae*: Humanistička epigrafija na istočnoj obali Jadrana do Marulićeva doba«, *Croatica et Slavica Iadertina* 10.1 (2014), 191-230 (204-206).

⁹ Za novije radove o Petru Cipiku vidi Ivo Babić, »Oporuke Pelegrine, Petra i Koriolana Cipika«, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 30 (2006), 29-49 (31-33); Bratislav Lučin, »Kodeks Petra Cipika iz 1436. godine«, *Živa antika* 57 (2007), 65-85.

¹⁰ Na to je eksplicitno upozorila još Jelena Kolumbić, »Benja, Juraj«, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 1, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1983, 673-674.

¹¹ Pragine se bilješke o Jurju Benji čuvaju u sklopu njegove ostavštine; vidi *Biblioteca Nazionale Marciana*, Marc. It. VI, 505 (12299), fasc. 4 (Giorgio e Simone Begna).

dencija, koju Praga nije imao prilike analizirati, u ovom se radu prvi put donosi temeljita rekonstrukcija Benjina života.¹²

1. Juraj Benja Zadranin (o. 1395–1437)

Nije poznato kad se točno Juraj Benja rodio, no ako uzmemo u obzir da ga u kolovozu 1421. prvi put susrećemo kao prokuratora¹³ — za što je prema zadarskom statutu bila predviđena dobna granica od 20 godina¹⁴ — to je moralo biti najkasnije 1401. godine. Čini se da se rodio nekoliko godina ranije, oko 1395. Na takav zaključak upućuje činjenica da Jurja u zadarskim dokumentima susrećemo već od 1417. godine, kao i to da se ranijih godina možda u Zadru nije ni nalazio. Jurjev otac, naime, bio je Damjan Krševanov Benja, jedan od zadarskih patricija koje je mletačka vlada 1411. deportirala u Veneciju zbog prougarskih sklonosti.¹⁵ Čini se da je otac poveo sina sa sobom u Veneciju, da bi ga potom poslao nazad u Zadar kad se mogao početi brinuti o obiteljskim poslovima. Jurjeva majka bila je Klara Jurjević, čiji je bratić Pavao također bio interniran u Veneciji zajedno sa svojim sinom, već spomenutim humanistom i doktorom prava Jurjem.¹⁶ Moguće je kako je upravo Juraj Jurjević tijekom njihova boravka u Veneciji pobudio interes za antikom u svom dvadeset i pet godina mlađem rođaku i naučio ga latinskom. Osim Jurja, Damjan i Klara imali su, čini se, samo kćer Katarinu.

Dokumenti iz zadarskog arhiva pružaju donekle precizan uvid u Benjine mladenačke godine. Kao svjedok spominje se već 1417–18,¹⁷ a počevši od studenog 1420. godine vodi obiteljske poslove vezane uz zemlju u okolici

¹² Praga je znao za Benjina pisma i na njih je upozorio u svojem članku, no čini se da ih nikad nije pročitao; vidi niže, bilj. 51.

¹³ Državni arhiv u Zadru (dalje: DAZd), Spisi zadarskih bilježnika (dalje: SZB), Theodorus de Prandino, b. 2, fasc. iii-4, f. 180r.

¹⁴ Josip Kolanović i Mate Križman, *Zadarski statut*, Ogranak Matice hrvatske u Zadru, Zadar, 1997, 156-157 (c. 34).

¹⁵ Da je Jurjev otac upravo Damjan Krševanov, zaključio je Giuseppe Praga nakon što je otklonio svoju prvu pretpostavku da je riječ o Damjanu Kolanovom, također deportiranom iz Zadra 1411; vidi BNM Marc. It. VI, 505 (12299), fasc. 4, c. 25. O prvim godinama mletačke vlasti u Zadru i deportacijama vidi Tomislav Raukar *et al.*, *Zadar pod mletačkom upravom 1409–1797*, Narodni list, Zadar, 1987, 33-44.

¹⁶ Na podatku o supruzi Damjana Krševanovog zahvaljujem prof. Serđu Dokozi, koji priprema genealošku studiju zadarskog patricijata do 1409. godine. O Jurjevićima vidi Branka Grbavac, »Jurjević, obitelj«, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 6, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2005, 634-637; ista, »Zadarski plemići kao kraljevski vitezovi u doba Ludovika I. Anžuvinca«, *Acta Histriae* 16:1-2 (2008), 89-116 (93-96); Jovanović, n. dj. (2).

¹⁷ DAZd, SZB, Theodorus de Prandino, b. 2, fasc. ii, f. 16v (12.6.1417); f. 115v (30.4.1418); i f. 116r (2.5.1418).

Zadra.¹⁸ U istome razdoblju, između 1421. i 1423. Benju sugrađani redovno imenuju prokuratorom da ih zastupa u parnicama,¹⁹ pri čemu posebno vrijedi istaknuti Filipa Jakovljeva Raduča,²⁰ od čije će majke kasnije kupiti obiteljsku palaču, te Jurjeva rođaka Šimuna Kožinog Benju, najbogatijeg Zadraniina svojega vremena.²¹ Krajem svibnja 1423. svojim će ga prokuratorom u jednoj parnici imenovati i zadarski građanin i trgovac Lovro Dražmilić, koji će s vremenom postati Benjin poslovni partner i prijatelj.²² O Benjinoj sposobnosti da zastupa stranke u parnicama svjedoče formulaični, no ipak znakoviti atributi *prudētissimū* i *peritissimū* kojima ga se kvalificira u navedenim dokumentima, a tomu u prilog govori i činjenica da je u drugom tromjesečju 1424. prvi put imenovan i za egzaminatora.²³

Iako je obiteljske poslove samostalno vodio i ranije, nakon smrti oca Damjana u proljeće 1423, Juraj postaje i pravno samostalan te se u dokumentima više ne navodi kao *iūvenis*.²⁴ Godinu dana kasnije se i ženi. Naime, nakon što je još u siječnju 1422, s očevim dopuštenjem, sklopio s Dujmom pok. Mateja Cedulinom ugovor o dvostrukim zarukama, prema kojem je Dujam trebao oženiti Jurjevu sestru Katarinu, a Juraj Dujmovu, isto Katarinu,²⁵ to je dvostruko vjenčanje konačno obavljeno početkom svibnja 1424.²⁶ Nakon sklapanja ugovora o mirazu sljedeća dva dana Benja je posvetio pripremama za napuštanje grada.²⁷ Premda je službeno

¹⁸ DAZd, SZB, Theodorus de Prandino, b. 2, fasc. iii-2, f. 87rv (4.11.1420); fasc. iii-5, f. 198v (25.8.1421); fasc. iii-9, f. 381rv (24.3.1423).

¹⁹ DAZd, SZB, Theodorus de Prandino, b. 2, fasc. iii-4, f. 180r (2.8.1421); fasc. iii-8, ff. 344v-345r (3.12.1422); fasc. iii-9, f. 396r (19.4.1423).

²⁰ DAZd, SZB, Theodorus de Prandino, b. 2, fasc. iii-12, f. 478r (19.1.1424).

²¹ DAZd, SZB, Theodorus de Prandino, b. 2, fasc. iii-9, f. 386v (28.3.1423); i b. 3, fasc. iv-1, f. 9r (3.5.1424). Šimun je Jurju posudio i novac; vidi DAZd, SZB, Theodorus de Prandino, b. 2, fasc. iii-9, ff. 390v-391r (7.4.1423). O Šimunu Benji vidi Tomislav Raukar, *Zadar u XV. stoljeću: Ekonomski razvoj i društveni odnosi*, Institut za hrvatsku povijest, Zagreb, 1977, 291.

²² DAZd, SZB, Theodorus de Prandino, b. 2, fasc. iii-10, f. 409v (30.5.1423).

²³ Vidi primjerice DAZd, SZB, Theodorus de Prandino, b. 3, fasc. iv-1, f. 10r (3.5.1424). O službi egzaminatora u kasnosrednjovjekovnom Zadru vidi Tomislav Popić, *Krojenje pravde: Zadarsko sudstvo u srednjem vijeku (1358. – 1458.)*, Plejada, Zagreb, 2014, 83-85.

²⁴ Dana 7. travnja 1423. Juraj se navodi kao *ser Georgius filius ser Damiani de Begna*, a 5. svibnja *ser Georgius quondam ser Damiani de Begna*; vidi DAZd, SZB, Theodorus de Prandino, b. 2, fasc. iii-9, ff. 390v-391r; i b. 2, fasc. iii-10, f. 400v.

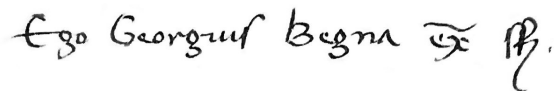
²⁵ DAZd, SZB, Theodorus de Prandino, b. 2, fasc. iii-6, f. 248r (27.1.1422).

²⁶ DAZd, SZB, Theodorus de Prandino, b. 3, fasc. iv-1, ff. 10r-13r (3.5.1424). Nakon uzajamne isplate miraza od 500 dukata obje su se mladenke odrekle nasljedstva na obiteljsku imovinu.

²⁷ Dan nakon što su Juraj Benja i Dujam Cedulin formalizirali bračne ugovore kod javnog bilježnika, Benja je imenovao Šimuna Benju, Petra Detrika i Grgura Mrganića za svoje prokurate, dok su Benju za svojega prokuratora imenovali Šimun Detriko, Ivan Petrov Nassi te Jakov i Zanin, sinovi protomajstora Andrije Desinog; vidi DAZd, SZB, Theodorus de Prandino, b. 3, fasc. iv-1, f. 16r (4.5.1424); i f. 18rv (5.5.1424).

trebao vršiti dužnost egzaminatora sve do kraja lipnja, Benja je grad napustio prije isteka toga roka; nakon 5. svibnja sljedećih pet mjeseci ne spominje se u zadarskim dokumentima. U Zadar će se privremeno vratiti u listopadu iste godine, no u gradu će provesti tek par mjeseci.²⁸ Nakon prosinca 1424. Benju u Zadru ne susrećemo sve do kraja 1428, kada će ponovno biti izabran na službu egzaminatora za prvo tromjesečje 1429. godine.²⁹

Premda je teško išta preciznije reći o tom razdoblju Benjina života, čini se da ga je proveo dobrim dijelom u Italiji. Znamo, naime, da se u kolovozu 1425. nalazio u Firenci, gdje je započeo svoj prijepis Cezara (MS Paris. lat. 6106),³⁰ i da je u tome razdoblju u Anconi morao upoznati Ciriaca Pizzicollija i Giovannija Tinta Vicinija, dvojicu humanista s kojima će ubrzo početi razmjenjivati pisma.³¹ Na svojim je putovanjima morao prolaziti i kroz Veneciju gdje mu je otac proveo posljednje godine života i gdje je i dalje imao prognane rođake i prijatelje poput Frane Botona, kod kojeg će 1430. godine, nakon izbivanja kuge u rodnom gradu, potražiti sklonište.³² Što je pak radio u tim gradovima, na to je pitanje već lakše dati odgovor. Dok je u Veneciji mogao boraviti i po obiteljskom poslu, itinerar Marke – Firenca te poslovne veze s najimućnijim zadarskim trgovcima suknom Grgurom Mrganićem, Lovrom Dražmilićem i Benediktom Zaninovim otkrivaju da je Italijom putovao po trgovačkom poslu.³³

Slika 1. Juraj Benja ovjerava jednu bilježničku ispravu u siječnju 1429. godine (DAZd, SZB, Theodorus de Prandino, b. 4, fasc. v-a1, f. 90v)

²⁸ DAZd, SZB, Theodorus de Prandino, b. 3, fasc. iv-2, f. 67r (9.10.1424); i f. 83r (11.12.1424).

²⁹ Vidi primjerice DAZd, SZB, Theodorus de Prandino, b. 4, fasc. v-a1, f. 91v (21.1.1429).

³⁰ Lučin, n. dj. (8-1), 139.

³¹ O Benjinim vezama s Giovannijem Tintom i Ciriacom vidi dalje u tekstu.

³² O Botonu kao jednom od zadarskih prognanika vidi Raukar *et al.*, n. dj. (15), 40.

³³ Poslovne veze s navedenim trgovcima vide se iz Benjine oporuke; uostalom, Grgur Mrganić bio je jedan od Benjinih prokuratora u Zadru tijekom njegova izbjivanja iz grada. O zadarskim trgovcima vidi Raukar, n. dj. (21), 138-140, 265, 289; Sabine Florence Fabijanec, »Profesionalna djelatnost zadarskih trgovaca u XIV. i XV. stoljeću«, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti ZPDZ HAZU* 17 (1999), 31-60 (56-59); ista, »Društvena i kulturna uloga zadarskog trgovca u XIV. i XV. stoljeću«, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti ZPDZ HAZU* 22 (2004), 55-120; Ivan Majnarić, »Zaglavaska zadužbina sv. Mihovila iz očišta Grgura Mrganića«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 48 (2016), 65-87.

U međuvremenu, tijekom razdoblja koje je proveo, ako ne u potpunosti, onda u svakom slučaju većim dijelom izvan rodnog grada, Benji je u srpnju 1426. u Zadru umrla supruga Katarina.³⁴ Stoga ubrzo po povratku u Zadar 1428. godine Benja pregovara s Ivanom i Bartulom, sinovima pokojnog viteza Antuna Grisogona, oko ženidbe s njihovom sestrom Darijom, do čega dolazi u siječnju 1429.³⁵ Braća su tom prilikom Benji isplatili 300 od ugovorenih 1000 dukata miraza, dok su mu u studenom iste godine na ime ostatka predali kuću u Mesarskoj četvrti.³⁶ Međutim, Benjin je drugi brak trajao još kraće od prvoga. Kako saznajemo iz četiriju pisama (pisma 2-5 u **Prilogu 1**) koja je 1429–1430. razmijenio s Giovannijem Tintom u Anconi i Nicolòdom Zancanijem, mletačkim svećenikom koji je u to vrijeme živio u Zadru, Darija je odmah zatrudnjela, no čini se kako je, rodivši krajem godine kćer, umrla ili na porodu ili ubrzo poslije. Budući da je Zadrom harala kuga, Benja je sa svojim novorođenččetom ubrzo otišao u Veneciju, gdje je neko vrijeme živio kod već spomenutog Botona. U ljeto 1430. Benja je čak namjeravao krenuti na hodočašće u Santiago de Compostela, a možda i u Anconu, no nije poznato je li onamo doista i otišao. Kakva je pak bila sudbina Benjine kćeri, koju Tinto i Zancani spominju u svojim pismama, ne znamo, no čini se da nije dugo poživjela.

Iako ga je, kako otkriva u pismu Zancaniju (pismo 4), gubitak druge supruge teško pogodio, Juraj Benja nije odustao od namjere da zasnuje obitelj. U studenom 1431. godine, nedugo nakon povratka u Zadar,³⁷ on sklapa svoj treći brak, ovaj put s Fantinom, kćeri Lombardina Blaževog Soppe i nećakinjom braće Detriko.³⁸ Nakon što se vratio starim dužnostima egzaminatora,³⁹ a s vremenom i financijski stabilizirao, odlučuje kupiti novi, reprezentativniji obiteljski dom, na boljoj lokaciji. U lipnju 1434. za 750 dukata kupuje kuću Nikolote, udovice Jakova Raduča, pri čemu taj iznos dijelom namiruje prodajom jedne manje kuće koju je posjedovao

³⁴ U jednom kasnijem dokumentu spominje se Katarinina oporuka koju je pripremio zaderski bilježnik Nicolaus de Rossis de Pisis 4. srpnja 1426; vidi DAZd, SZB, Nicolaus Benedicti, b. 5, f. 32r (18.1.1440).

³⁵ DAZd, SZB, Theodorus de Prandino, b. 4, fasc. v-a1, ff. 87r-88v (17.1.1429).

³⁶ Na margini ugovora o mirazu stoji da je ostatak isplaćen 17. studenog 1429; DAZd, SZB, Theodorus de Prandino, b. 4, fasc. v-a1, f. 87r. Prilikom diobe Benjinih dobara nakon smrti spominje se kuća *in confinio Becarie*, odnosno *prope portam magnam Becarie*, koju je po njegovoj smrti dobila sestra Katarina i onda prodala Bartolu Grisogonu za 700 dukata; vidi DAZd, SZB, Theodorus de Prandino, b. 5, fasc. vii, ff. 170r-171r (16.5.1438) i 177v (29.5.1438).

³⁷ Benju u Zadru susrećemo ponovno u srpnju 1431. godine; vidi DAZd, SZB, Theodorus de Prandino, b. 4, fasc. v-a2, f. 32rv (28.7.1431).

³⁸ DAZd, SZB, Theodorus de Prandino, b. 4, fasc. v-a3, ff. 71v-72r (3.11.1431). Kad nakon Benjine smrti Fantina imenuje Ludovika Detrika za svoga prokuratora naziva ga *patruus maternus*; vidi DAZd, SZB, Theodorus de Prandino, b. 5, fasc. vii, f. 71r (24.8.1437).

³⁹ U posljednjem tromjesečju 1431, prvom 1433, drugom i trećem 1434. te posljednjem 1436. godine.

zajedno s Lovrom Dražmilićem.⁴⁰ Benjin novi dom bio je prava gradska palača: nalazila se u Četvrti sv. Marije Velike, a imala je brojne sobe i balkone, kuhinju i podrum te ograđeno dvorište s vrtom, cisternom, bunarom i skladištima.⁴¹ Kupovina kuće u kojoj je živio jedan od nekad najmoćnijih ljudi komune jasno svjedoči o Benjinim ambicijama i namjeri da učvrsti svoju prisutnost u javnom životu grada.⁴²

Tijekom tog posljednjeg razdoblja Benjina života, od njegova konačnog povratka u Zadar 1431. do smrti 1437. godine, Benja je širio svoju zbirku rukopisa. Godine 1432. prepisuje odabrana Ciceronova pisma, koja prilaže rukopisu Cezara što ga je još 1425. započeo u Firenci, a tri godine kasnije u taj isti rukopis prepisuje i Frontina i Vegecija.⁴³ Njegova oporuka spominje i vlastoručni prijepis Jeronimovih pisama, a otkriva i da je u ljeto 1437. prepisivao Laktancija. Štoviše, kod sebe je u trenutku smrti imao i tuđe rukopise, Euzebijevu *Kroniku* Marina Kršave te Bibliju i Izidorove *Etimologije* Ludovika Detrika, koje je možda također namjeravao prepisati. O sastavu Benjine zbirke govore i prijepisi koje je pripremio kao poklone za svoje prijatelje. Početkom 1434. ili 1435. za trogirskog je humanista Petra Cipika prepisao *Rimsku povijest* Pseudo-Seksta Aurelija Viktora, možda i prve tri Ciceronove *Filipike*,⁴⁴ dok je za ankonskog humanista Ciriaca Pizzicollija tijekom njegova posjeta Zadru u jesen 1435. prepisao pasus iz Ciceronova *Bruta* koji hvali Cezarovu elokvenciju.⁴⁵ Benjina oporuka spominje i »ostale knjige« koje su trebale biti prodane po njegovoj smrti, no iako vjerojatno nije posjedovao puno više rukopisa od onih poimence navedenih, iz svega se priloženog jasno nazire

⁴⁰ DAZd, SZB, Theodorus de Prandino, b. 4, fasc. v-b13, ff. 195r-196r (27.6.1434). Benja se Nikoloti obvezao isplatiti 500 dukata do Božića 1435, a zatim ostatak u tri godišnje rate. On je bio dvotrećinski, a Dražmilić jednotrećinski vlasnik kuće koja je prodana Nikoloti kao dio isplate za prvu ratu. DAZd, SZB, Theodorus de Prandino, b. 4, fasc. v-b15, ff. 251v-252r (15.11.1434). Da je doista stekao vlasništvo nad kućom, jasno potvrđuje dioba dobara između Benjine udovice Fantine i sestre Katarine nakon smrti; vidi DAZd, SZB, Theodorus de Prandino, b. 5, fasc. vii, ff. 170r-171r (16.5.1438).

⁴¹ DAZd, SZB, Theodorus de Prandino, b. 4, fasc. v-b13, f. 195r (27.6.1434): *domo undique murata cupis coperta posita ladre in confinio Sancte Marie Presbyterorum (...) cum omnibus et singulis suis curte, cisterna, ballatoris, cameris, caminis, sala, coquina, canipa, magačenis, zardineto et puteo*. Prilikom diobe Benjinih dobara (vidi bilj. 36) spominje se da je to bila kuća *in qua habitabat ipse q. ser Georgius*.

⁴² O Jakovu Raduču i njegovoj političkoj ulozi u Zadru na samom početku 15. stoljeća vidi Mladen Ančić, »Od tradicije 'sedam pobuna' do dragovoljnih mletačkih pobuna: Razvojna putanja Zadra u prvome desetljeću 15. stoljeća«, *Povijesni prilozi* 37 (2009), 43-96 (*passim*).

⁴³ Vidi Lučin, n. dj. (8-1), 139, bilj. 22.

⁴⁴ Za prijepis Pseudo-Seksta Aurelija Viktora u marcianskom rukopisu vidi Praga, n. dj. (4). Benju je kao mogućeg vlasnika ruke koja je ispisala prve tri Ciceronove *Filipike* u bodleianskom rukopisu Petra Cipika identificirala de la Mare, n. dj. (6), 246.

⁴⁵ Za Benjin prijepis ekscerpta iz *Bruta* vidi niže, bilj. 51.

njegova namjera da oformi, ako ne knjižnicu, onda sigurno manju humanističku zbirku.

Benja je umro između 19. i 24. kolovoza 1437, oboljevši od kuge koja je to ljeto harala Zadrom.⁴⁶ U oporuci (**Prilog 2**) svojom je nasljednicom imenovao sestru Katarinu kao najbliži krvni rod, dok je udovica Fantina trebala uživati tek dio dobara. Međutim, nešto kasnijom diobom imovine između dviju žena Fantina je stekla vlasništvo nad palačom koju je Benja kupio od Nikolote Raduč, kao i većinu ostalih nekretnina, dok je Katarini ostala palača u Mesarskoj četvrti, koju je ona odmah prodala natrag Grisogonima.⁴⁷ Pored Fantine te Katarine i njezina supruga Dujma Cedulina, Benja je za izvršitelja oporuke imenovao i zadarskog trgovca, svojeg prijatelja Lovru Dražmilića, kojem je pritom ostavio i posjed u Paprati. Manje nekretnine i darove ostavio je i drugim prijateljima, zadarskim građanima i svećenicima, a obiteljske stvari koje je kod njega ranije, možda na svom odlasku iz grada 1431/32, bio založio Nicolò Zancani, poklonio je njegovim kćerima koje su ostale živjeti u gradu. Za svoju dušu ostavio je samostanu sv. Nikole 50 dukata, po 25 dukata za popravke samostana sv. Dominika i sv. Franje, te 10 dukata bosanskim franjevcima na Pašmanu. Za duše prve supruge Katarine i druge supruge Darije ostavio je legate gradskom leprozoriju. Oporuka, naposljetku, otkriva rasap Benjine humanističke zbirke. Saznajemo kako je rukopise klasičnih autora koje je vlastoručno prepisao tijekom svoga života podijelio Marinu Kršavi, još jednom Zadraniinu koji je dvadesetak godina proveo u egzilu u Veneciji,⁴⁸ Fantininim ujacima Ludoviku i Grguru Detriku te komunalnom učitelju Barnabi iz Camerina. Preostale su se knjige trebale prodati.⁴⁹

⁴⁶ Svoju oporuku Benja je pripremio 19. kolovoza (vidi **Prilog 2**), a 24. se spominje kao pokojni; vidi DAZd, SZB, Theodorus de Prandino, b. 5, fasc. vii, ff. 70v-71r. Prema Prazi, kuga se spominje u zadarskim dokumentima već u srpnju; vidi BNM, Marc. It. VI, 505 (12299), fasc. 4, c. 34.

⁴⁷ DAZd, SZB, Theodorus de Prandino, b. 5, fasc. vii, ff. 170r-171r (16.5.1438) i 177v (29.5.1438). Kolumbić, n. dj. (10), spominje kako je Benju nadživio sin Egidije, no čini se da je to greška. Ne samo da Praga, koji je sustavno prošao knjige svih bilježnika u potrazi za Benjom, nigdje ne spominje sina Egidija, nego se iz činjenice da je Benja svoju imovinu ostavio sestri, koju je ona podijelila s udovicom, jasno vidi da nasljednika nije imao.

⁴⁸ O Marinu Kršavi i njegovoj obitelji vidi Branka Grbavac, »Kršava«, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 8, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2013, 244-247.

⁴⁹ Vrijedi se kratko osvrnuti na sudbinu jedinog poznatog rukopisa iz Benjine zbirke, MS Paris. lat. 6106, koji je Benja ostavio Grguru Detriku. Kako otkriva jedan kolofon, godine 1608. taj će rukopis u Veneciji kupiti tajnik francuskog ambasadora Jean Baptiste Duval i kasnije ponijeti sa sobom na francuski kraljevski dvor, gdje je imenovan tumačem za orijentalne jezike; vidi Bibliothèque nationale de France, MS Paris. lat. 6106, f. 183v (podno Benjina kolofona kojim datira završavanje prijepisa sa 1435. godinom u Zadru): *Septimo demum anno post, scilicet 1442 inventa est ars typographica Moguntiae per Ioannem Cuthenbergum. Iadera, hodie Zara, urbs archiepiscopalis, ditionis Venetae. Et Io. Baptista Du Vallius Venetiis emit a. MDCVIII hunc librum.* O Duvalu vidi René Limouzin-

2. Juraj Benja i njegovi korespondenti

Premda je Juraj Benja tijekom svoga života nesumnjivo razmijenio mnogo pisama, sačuvana korespondencija broji ih tek sedam.⁵⁰ Od njih je dva izmijenio s Nicolòom Zancanijem (pisma 3 i 4 u priloženom izdanju), tri je primio od Giovannija Tinta Vicinija (pisma 1, 2 i 5), a dva od Ciriaca Pizzicollija (pisma 6 i 7).⁵¹ Giuseppe Praga je zabilježio da se Benja dopisivao i s Lorenzom Giustinianom, no to je, po svemu sudeći, greška.⁵²

Nicolò Zancani bio je svećenik iz mletačke patricijske obitelji koji je izgradio čvrste veze sa Zadrom i Zadranima nakon što je u siječnju 1425. imenovan pisarom zadarske komunalne blagajne i tajnikom plaćeničke posade (*scriba*

Lamothe, »Duval, Jean Baptiste«, u *Dictionnaire de biographie française*, Letouzey et Ané, 22 sv, Pariz, 1933–, sv. 12, 973-975.

⁵⁰ Iz dostupnih pisama saznajemo, primjerice, za pismo koje je, vjerojatno tijekom svog boravka u Italiji 1425–1428, poslao Giovanniju Tintu Viciniju u Fabriano te za pismo koje je iz Venecije poslao u Zadar Lovri Dražmiliću početkom 1430. godine.

⁵¹ Bratislav Lučin je upozorio na možebitno treće pismo iz Benjine korespondencije s Ciriacom, za koje *Iter italicum* Paula Oskara Kristellera spominje da se nalazi u Padovi, Biblioteca del Seminario vescovile, MS 83; vidi Lučin, n. dj. (8-2), 205; Paul Oskar Kristeller, *Iter Italicum: A Finding List of Uncatalogued or Incompletely Catalogued Humanistic Manuscripts of the Renaissance in Italian and Other Libraries*. sv. 2, Brill, Leiden, ³1998, 8. Doista, u padovanskom rukopisu, koji sadrži prijepise više Ciriacovih natpisa, na dnu folija 19r stoji: »Juraj Benja Zadrantin Ciriacu Pizzicolliju Ankonitanu, svome najboljem prijatelju« (*Georgius Begna Iadertinus Kyriaco <de> Picenicollibus Anconitano suo optimo amico*). Međutim, na taj se pozdrav ne nastavlja nikakvo pismo, nego se on nalazi odmah podno ekscerpta iz Ciceronova *Bruta* u slavu Cezarove rječitosti (Cic. *Brut.* 251-253), naslovljenog *Ex libro M. Tullii Ciceronis De oratoribus Latinae linguae de eloquentiae C. Iulii Caesaris laudibus*. Čini mi se stoga da je posrijedi ustvari kolofon kojim je Benja htio ovjekovječiti prijepis ekscerpta što ga je napravio za Ciriaca. Taj je prijepis nesumnjivo nastao prilikom Ciriacova boravka u Zadru u listopadu i studenom 1435. godine, kad se u širem kružoku raspravljalo o zaslugama Cezara i Scipiona Afričkog, da bi ga kasnije nepoznati pisar prepisao zajedno s Ciriacovim natpisima u padovanski rukopis. Ovdje naposljetku vrijedi upozoriti da je Benja sličnu formulu koristio kad je ranije za Petra Cipika prepisao *Rimsku povijest* Pseudo-Seksta Aurelija Viktora; vidi Praga, n. dj. (4), 212: *Georgius Begna excripsit suo optimo et amantissimo amico Petro Cepioni Tragurino. Iaderae, MCCCXXXIII, Kl. Febr.*

⁵² Vidi Praga, n. dj. (4), 213. Čini se da je Lovru koji se spominje u prepisci sa Zancanijem Praga greškom identificirao kao Lorenza Giustiniana umjesto kao Lovru Dražmilića. Naime, kako sugeriraju njegove bilješke, Praga pisma u bodleianskom rukopisu nije ni pročitao nego je Lovrino ime vidio u prijepisu incipita pisma koji se donosi u opisu rukopisa u katalogu Bodleianske knjižnice (*Vidi pridem ex tabellula tua quam Laurentio direxisti*); vidi Henricus Coxe, prir, *Catalogus codicum manuscriptorum Bibliothecae Bodleianae*, sv. 3, E Typographeo academico, Oxford, 1854, 426.

camere Iadrae et collateralis gentium).⁵³ Teško je reći kad je rođen i kad je umro, no zapisi mletačkog Senata otkrivaju da je početkom 1420-ih, uoči svog odlaska u Dalmaciju, u Veneciji bio prokurator mletačkog patricija Antonija Morosinija, koji je u to vrijeme trgovao u Napuljskom Kraljevstvu.⁵⁴ Iako se Zancani već tada spominje kao svećenik, živio je prilično svjetovnim životom. Ne samo da je jedan dio karijere proveo u mletačkoj državnoj administraciji, nego je, kako saznajemo iz kasnijih dokumenata, bio otac dvjema kćerima, Margheriti i Elisabetti, koje su oca pratile u Zadar te ondje ostale nakon njegova odlaska. Pored službenih dužnosti Zancani je u Zadru služio kao prokurator odsutnog nadbiskupa Biagia Molina i Tommasa Veniera, mletačkog patricija obiteljski vezanog za grad.⁵⁵ Vjerojatno je posrijedi isti Nicolò Zancani koji se navodi kao brački knez od 1427. do 1430. godine, iako je pitanje koliko je vremena svoje službe na Braču i proveo.⁵⁶ Naime, Zancani se kao pisar zadarske komore spominje u gradu još 17. ožujka 1428,⁵⁷ a iz njegova pisma Benji (pismo 3) vidi se da je ondje bio i krajem 1429. ili početkom 1430, kad je Benja otputovao za Veneciju.

Međutim, Zancani se kao svećenik kandidirao i za crkvene dužnosti. Već u siječnju 1427. godine spominjao se kao jedan od trojice kandidata za upražnjeno mjesto splitskog nadbiskupa, na koje je naposljetku izabran Francesco Malipiero.⁵⁸ Zancani je doduše izabran za biskupa, i to skradinskog, u ljeto 1431. godine, no njegovo preuzimanje te časti spriječila je Rimska kurija pape Eugena IV, koja je na to mjesto postavila tršćanskog klerika Giacoma.⁵⁹ Slična se situacija ponovila

⁵³ Šime Ljubić, prir., *Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke Republike*, 10 sv, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1868-1891, sv. 9, 2.

⁵⁴ Archivio di Stato di Venezia, Senato Secreti, reg. 8, f. 43rv (7. ožujka 1422).

⁵⁵ DAZd, SZB, Theodorus de Prandino, b. 3, fasc. IV-6, ff. 221v i 224rv (19. i 21. svibnja 1426). Tommaso Venier je kao zet moćnog zadarskog patricija Gvida Matafara nakon tastove smrti stekao pravo na Zemunik u zadarskom zaleđu; vidi Nikola Jakšić, *Zemunik, srednjovjekovni zadarski kaštel i turska kasaba*, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split, 1997, 27-39. O ulozi koju su Matafari igrali u isporučivanju Zadra Veneciji vidi Ančić, n. dj. (42), *passim*.

⁵⁶ B. G. Kohl et al. (prir.), »The Rulers of Venice, 1332–1524«, <<http://rulersofvenice.org/>>, br. 51810. Nažalost, nisu poznati točni datumi imenovanja Zancanija i njegova nasljednika na mjestu bračkog kneza.

⁵⁷ DAZd, SZB, Theodorus de Prandino, b. 3, fasc. IV-10, f. 392v.

⁵⁸ Celestino Piana i Cesare Cenci, *Promozioni agli ordini sacri a Bologna e alle dignità ecclesiastiche nel Veneto nei secoli XIV-XV*, Typographia Collegii S. Bonaventurae, Quaracchi, 1968, 375.

⁵⁹ Kao izabrani skradinski biskup Zancani je pred Benjom kao svjedokom imenovao Zanina della Camera, inače pisara zadarske solne komore, svojim prokuratorom, da u suradnji s njegovim đakonom Grgurom Slavokovićem u Zadru skuplja prihode koji su mu pripali nakon imenovanja na tu čast; vidi DAZd, SZB, Theodorus de Prandino, b. 4, fasc. v-a2, f. 32rv (28. srpnja 1431). Naravno, budući da kurija nije potvrdila izbor Zancanija za biskupa, od toga nije bilo ništa.

godinu dana kasnije, kad su Frankapani izabrali Zancanija za senjskog biskupa, a kurija opet imenovala svojeg kandidata, Rabljanina Ivana de Dominisa. No Frankapani su toliko ustrajali na Zancaniju da su se usudili suprotstaviti se papi te su De Dominisu čak branili pristup senjskoj crkvi.⁶⁰ Što se sa Zancanijem događalo nakon siječnja 1435, kad se posljednji put spominje u Senju, nije sigurno, no u Benjinoj se oporuci iz kolovoza 1437. godine ne navodi kao pokojni.

U svakom slučaju, korespondencija Jurja Benje i Nicolòa Zancanija jasno govori da su tijekom Zancanijeva boravka u Zadru bili vrlo bliski. U proljeće 1430. Zancani piše Benji povodom danas nesačuvanog pisma kojim je Benja iz Venecije obavijestio Lovru Dražmilića o svojoj plovidbi, zdravlju novoređene kćeri i daljnjim planovima, te mu prigovara što se nije i njemu javio pismom. Doduše, nije sasvim jasno kad su se upoznali. Budući da u istome pismu Zancani Franu Botona, zadarskog patricija koji je od 1411. trajno interniran u Veneciji, naziva svojim i Benjinim »subratom«, početke njihova poznanstva možda možemo datirati i u vrijeme prije Zancanijeva dolaska u Zadar, kad je Benja, čini se, jedno vrijeme živio s ocem u Veneciji, a kasnije ga ondje i posjećivao. S druge strane, znamo da je Botono s dopuštenjem mletačkog Senata u nekom trenutku između 1428. i 1430, ne znamo točno kada, dobio dopuštenje vratiti se na tri mjeseca u Zadar, i moguće je da se Zancani s Benjom i Botonom sprijateljio u Zadru 1429. godine.⁶¹ U svakom slučaju, Zancani je i nakon odlaska iz Zadra u Senj 1432. ostao vezan za grad, jer su ondje ostale živjeti njegove kćeri Margherita i Elisabetta.⁶²

Giovanni Tinto Vicini, humanist rodом iz Fabriana u Markama, bio je dosta stariji od Benje.⁶³ Ako je, kako otkriva u pismu Benji (pismo 5), »u mladosti« (*tempore iuventutis*) služio u Trevisu kao kancelar rektora Fantina Zorzija, za kojeg znamo da je tu službu vršio 1391–92,⁶⁴ Tinto se morao roditi oko 1370. ili čak i ranije. Oko 1400. kratko je bio dijelom humanističkog kruga okupljenog oko firentinskog kancelara Coluccia Salutatija, nakon čega, čini se, pokušava stupiti u službu vladara rodnoga Fabriana Battiste Chiavella Chiavellija, kojem posvećuje svoje jedino djelo, *De institutione regiminis dignitatum* (*Odgoj vlasti-*

⁶⁰ Zancanijevo biskupovanje u Senju kratko razmatra Marijan Žugaj, »Franjevci konventualci biskupi u Senjskoj i Kravskoj biskupiji«, *Croatica christiana periodica* 38 (1996), 45-72 (48-49). (Zancani nije bio franjevac, kako se zaključuje u tom radu.) Vidi Manóilo Sladović, *Povesti biskupijah senjske i modruške ili krbavske*, Tiskom austrijskog Lloyd, Trst, 1856, 241-243; Augustinus Theiner, *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia*, sv. 1, Typis Vaticanis, Rim, 1863, 369-370 (dok. 530) i 371-373 (dok. 533).

⁶¹ Ljubić, n. dj. (53), sv. 8, 127.

⁶² Vidi **Prilog 2**, 61-64.

⁶³ O Tintu vidi Pasquale Smiraglia, »Introduzione«, u Giovanni Tinto Vicini, *De institutione regiminis dignitatum*, prir. Pasquale Smiraglia, Edizioni di storia e letteratura, 1977, ix-xxix (ix-xiv); Francesco Novati, »Un umanista Fabrianese del secolo XIV: Giovanni Tinti«, *Archivio storico per le Marche e per l'Umbria* 2 (1885), 103-157.

⁶⁴ B. G. Kohl *et al.* (prir.), »The Rulers of Venice, 1332–1524«, <<http://rulersofvenice.org/>>, br. 53411.

držaca).⁶⁵ Od 1407. do 1416. godine služi kao kancelar Pandolfa III. Malateste, vladara Fana i Brescie, a zatim ga 1421. susrećemo kao službenika ceha suknara u Firenci. Ubrzo stupa u službu kardinala Gabrielea Condulmera, u to vrijeme papinskog legata u Bologni, gdje se zadržava najmanje do proljeća 1424. godine.⁶⁶

Pasquale Smiraglia, filolog koji je priredio *De institutione regiminis dignitatum*, prati Tintov život do 1423. godine na osnovi dokumenata, dok ono što je slijedilo nakon te godine rekonstruirao upravo na temelju nedatiranih pisama koja je Tinto poslao Benji. Smiraglia je datacija Tintovih pisama, međutim, pogrešna. Nemajući naime nikakvih saznanja o Benjinu životu, on krivo tumači jednu referenciju u drugom Tintovu pismu, na osnovi čega cijelu korespondenciju smješta u vrijeme uoči ili odmah nakon svrgavanja i pokolja Chiavellijevih u Fabriano 26. svibnja 1435. godine.⁶⁷ Kako se razlaže u bilješkama uz prijevod, Tintovo drugo i treće pismo (pisma 2 i 5 u **Prilogu 1**) ustvari se mogu prilično precizno smjestiti u 1429, odnosno 1430. godinu. Pismo 1 — kojim Tinto iz Fabriana odgovara na Benjino nesačuvano pismo u kojem je tražio od Tinta da preporuči njihova zajedničkog prijatelja, poblizhe nepoznatog »Đenovljanina«, svome gospodaru — nemoguće je precizno datirati. Ipak, čini se da je posrijedi najstarije pismo u korespondenciji, koje sugerira da Tinto već 1424, ili koju godinu nakon toga, napušta Condulmera i vraća se u rodni Fabriano, gdje stupa u službu Battiste Chiavellija. Naime, Tinto i Benja su se morali upoznati tijekom Benjinih putovanja po Italiji, u razdoblju između 1425. i 1428. godine, a to prvo pismo je, čini se, nastalo upravo u to vrijeme, kad su održavali redovite kontakte. Dok se Benja 1428. vraća u rodni grad, Tinto sve do 1431/32. ostaje vezan uz Battistu Chiavellija u Fabriano, pri čemu

⁶⁵ Djelo pripada žanru zrcala prinčeva; za izdanje vidi Tinto Vicini, n. dj. (63). Za recentnije analize djela vidi Annalisa Ceron, *L'amicizia civile e gli amici del principe: Lo spazio politico dell'amicizia nel pensiero del Quattrocento*, EUM, Macerata, 2011, 283-332; Jean-Baptiste Delzant, *Magnificus dominus: Pouvoir, art et culture dans les seigneuries d'Italie centrale à la fin du Moyen Âge*, doktorska disertacija, Università degli studi di Firenze, Firenze, 2013, 161-165.

⁶⁶ Smiraglia Tinta prati u Condulmerovoj službi do 1423, no treba upozoriti na dokument iz ožujka 1424, koji otkriva da je tada još uvijek bio kardinalov kancelar; vidi Aldo Enzo Darvini, »Oggi s'avvera il sogno: Matrimoni davanti ai notai fanesi nel XV secolo«, *Nuovi Studi Fanesi* 22 (2018), 53-66 (58).

⁶⁷ Vidi Smiraglia, n. dj. (63), xii-xiv. Kad u svom drugom pismu Benji Tinto piše Zadraniinu da usporedi svoju sudbinu sa sudbinom prognanika, Smiraglia kao prognanika vidi upravo Tinta te na osnovi toga pismo datira u vrijeme nakon pokolja Chiavellijevih 1435. No, kako se razlaže u bilješkama uz prijevod, pismo je sasvim sigurno pisano 1429, kada Chiavellijevi još vladaju Fabriano, a Tinto je u njihovoj službi — iako doista daje naslutiti da nije sasvim zadovoljan svojim statusom. Prognanici na čije sudbine Tinto upozorava Benju ustvari su Zadrani deportirani u Veneciju, poput Benjina oca Damjana te njegovih prijatelja Frane Botona i Marina Kršave. O Battisti Chiavelliju, koji je vladao Fabriano u ime svog oca Tomassa, vidi Pier Luigi Falaschi, »Chiavelli, Tomasso«, *Dizionario biografico degli Italiani* <

dio vremena provodi u Anconi.⁶⁸ Upravo ondje Tinto od ankonskog trgovca Fazija Faziolija prima vijesti o Benji. Godine 1429. Tinto se stoga Benji javlja povodom njegova povratka u Zadar i ženidbe (pismo 2), dok mu u ljeto 1430. piše u Veneciju kako bi ga utješio zbog smrti supruge (pismo 5) i tražio od njega da ga preporuči vodećim mletačkim humanistima.

U svakom slučaju Tinto se sigurno nije zadržao u službi Chiavellijevih do njihova svrgavanja, kako je to smatrao Smiraglia. Naime, jedan previđeni dokument otkriva da je nedugo nakon izbora svog bivšeg zaštitnika Gabrielea Condulmera za papu Eugena IV. Tinto otišao u Rim, gdje je stupio u službu papina nećaka Francesca Condulmera i gdje mu se nakon svibnja 1433. gubi trag.⁶⁹

Ciriaco Pizzicolti (1391–1452) daleko je najpoznatiji od trojice Benjinih korespondenata. O brojnim putovanjima i humanističkim aktivnostima ovog ankonskog trgovca, napose o njegovu revnom prepisivanju antičkih natpisa, napisano je mnoštvo studija.⁷⁰ Ovdje je stoga dovoljno ukratko predstaviti njegov rani život te prijateljstvo i korespondenciju s Benjom.

Ciriaco je rođen 1391. godine, a već je kao dječak putovao Jadranom i Mediteranom kao trgovački šegrt. U mladosti proučava Dantea i piše pjesme na talijanskom, dok latinski jezik, zajedno s osnovama grčkog, počinje učiti tek početkom 1420-ih, u tridesetim godinama života, pod tutorstvom lokalnog ankonskog učitelja Tommasa Senece. Ciriaco latinski uči na osnovi Vergilijeve *Eneide*, što ostavlja trajni pečat na njegov latinski stil. Te svoje prve humanističke korake on poduzima u vrijeme kad mu ankonska komuna povjerava nadgledanje projekta obnove ankonske luke, na čemu tijesno surađuje s papinskim legatom u gradu, kardinalom Gabrieleom Condulmerom. Izuzevši jednomjesečni boravak krajem 1424. (ili, kako neki smatraju, 1425) u Rimu, gdje boravi kao gost u Condulmerovoj kući, Ciriaco sljedeće tri godine provodi u rodnom gradu vršeći razne službe i produbljujući svoje znanje antičkog svijeta. Godine 1428. odlazi na trogodišnje putovanje istočnim Mediteranom, s kojeg se u rodni grad vraća tek na samom kraju 1431.

Budući da je u ljeto 1431. Ciriaco iz Galipolja pisao Benji povodom izbora Gabrielea Condulmera za papu Eugena IV, njih su se dvojica morali upoznati prije Ciriacova puta. Ako uzmemo u obzir njihove itinerare, početak Benjina i Ciriacova prijateljstva moramo smjestiti u Anconu u razdoblje 1425–1428,⁷¹ gdje

⁶⁸ Da je Tinto još 1431. bio u službi Chiavellijevih, sugerira jedna isplata koju je primio te godine iz njihove blagajne; vidi Delzant, n. dj. (65), 162 bilj. 169.

⁶⁹ U svibnju 1433. spominje se kao kardinalov tajnik i pisar apostolske komore; vidi Pietrantonio Petrini, *Memorie prenestine disposte in forma di annali*, Stamperia Pagliarini, Rim, 1795, 440-443.

⁷⁰ Vidi prvenstveno Jean Colin, *Cyriaque d'Ancône: Le voyageur, le marchand, l'humaniste*, Maloine éditeur, Pariz, 1981; Fabio Forner, »Pizzicolti, Ciriaco de«, *Dizionario biografico degli Italiani* <http://www.treccani.it/enciclopedia/ciriaco-de-pizzicolti_%28Dizionario-Biografico%29/>.

⁷¹ Francesco Scalamonti u svom *Životu Ciriaca Ankonitanca* spominje da je Ciriaco boravio u Zadru još 1417/18, no spominje se da su tom prilikom Ciriaca primili predstavnici

je u isto vrijeme, kako smo vidjeli, Benja vjerojatno upoznao Giovannija Tinta, još jednog Condulmerova klijenta.⁷² Ciriaco i Benja susret će se ponovno, čini se, tek u jesen 1435, kad će Ciriaco boraviti u Zadru. Kako saznajemo iz Ciriacova dobro poznatog pisma Leonardu Bruniju, tijekom toga boravka Ciriaco će zajedno s Benjom i ostalim Zadranima razgledati grad i njegove starine te povesti raspravu o zaslugama Cezara i Scipiona Afričkog.⁷³ Pismo koje je nekoliko dana nakon odlaska iz Zadra poslao Benji sa Školja sv. Marije kraj Korčule (pismo 7) posljednji je trag koji imamo o njihovim kontaktima.

3. Juraj Benja humanist u svjetlu njegove korespondencije

Osim što je posrijedi dragocjen izvor koji nam pruža dodatne informacije o njegovu životu i korespondentima, Benjina nam korespondencija na kraju krajeva pruža i dublji uvid u njegove humanističke aktivnosti.

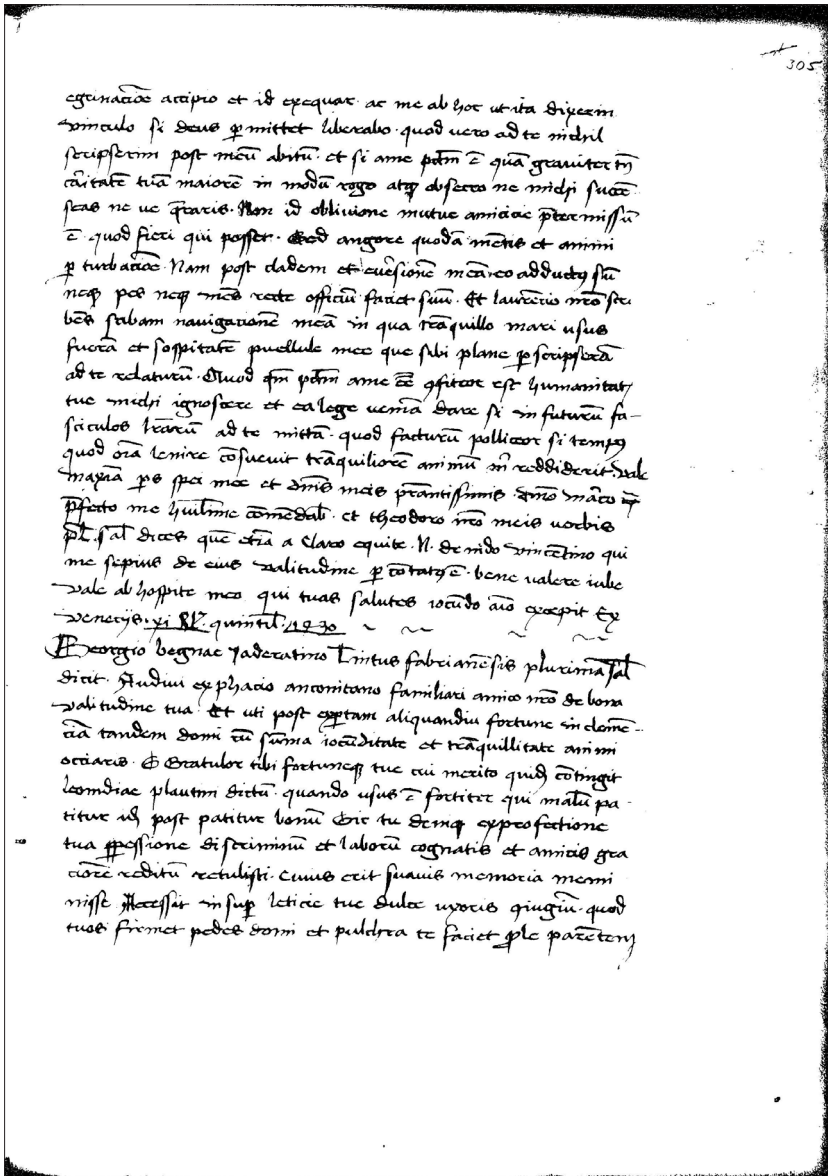
Pisma nam, primjerice, pružaju pogled u Benjin *studiolo*. Znamo da je u svojoj radnoj sobi revno prepisivao rukopise klasičnih autora, za sebe i za prijatelje, no čini se kako je imao naviku i čuvati svoju korespondenciju. Naime, dok se Benjina korespondencija s Ciriacom sačuvala u sklopu Ankonitančeve ostavštine, njegova prepiska sa Zancanijem i Tintom sačuvana je kao dio jedne cjeline u sklopu rukopisa Canon. Pat. lat. 223 oksfordske Bodleiane. Ta pisma je, kako otkriva kolofon, 1489. u Zadru u kodeks prepisao redovnik Johannes iz Tübingena,⁷⁴ a sudeći po činjenici da uključuje Benjinu prepisku s njegovim dvama međusobno nepovezanim prijateljima, posrijedi su pisma koja je Benja sam sačuvala.

mletačke vlasti, Santo Venier i Pietro Loredan; vidi Cyriac of Ancona, *Life and Early Travels*, prir. i prev. Charles Mitchell, Edward W. Bodnar i Clive Foss, Harvard University Press, Cambridge MA, 2015, 28-29.

⁷² U tom pogledu posebno je zanimljivo da u trećem pismu Benji (pismo 5 u **Prilogu 1**) Tinto piše kako mu je jednom prilikom »Barbaro« (*ex Barbaro nostro*) — možda Francesco Barbaro kojeg Tinto spominje ranije u istom pismu — »preko Ciriaca Ferrosa« (*ore Quiriaci Ferossi*) ponudio da će mu naći posao u mletačkoj administraciji. Colin, n. dj. (70), 12, spominje kako se tim istim imenom u ankonskoj kronici iz 1492. godine naziva upravo Pizzicollija, no nažalost ne nudi odgovor je li posrijedi kroničareva greška ili možda neko lokalno ime pod kojim je on bio poznat. Za spomene Pizzicollija kao »Ciriaca Ferrosa« u ankonskoj kronici vidi Carisio Ciavarini, *Collezione di documenti storici antichi inediti ed editi rari delle città e terre marchigiane*, sv. 1, Tipografia del Commercio, Ancona, 1870, 15 i 31.

⁷³ Za Ciriacovo pismo Bruniju u slavu Cezara vidi Cyriac of Ancona, n. dj. (71), 196-221. Za analizu pisma vidi Hester Schadee, »Caesarea laus: Ciriaco d'Ancona praising Caesar to Leonardo Bruni«, *Renaissance Studies* 22:4 (2008), 435-449; Mariarosa Cortesi, »La Caesarea laus Ciriaco d'Ancona«, u *Gli umanesimi medievali: Atti del II Congresso dell'Internationales Mittelateinerkomitee*, ur. Claudio Leonardi, SISMEL, Firenca, 1998, 37-65. Ciriacov boravak u Zadru detaljnije ću obraditi na drugome mjestu.

⁷⁴ Za kolofon vidi Coxe, n. dj. (52), 427: *Scripti Padue idibus Quintil. 1485 dd et ff., bene valeas qui legis. Et ego Jadre 1489 Joh. Tuibingen. monachus.*

Slika 2. Korespondencija Jurja Benje s Nicolòdom Zancanijem
 i Giovannijem Tintom Vicinijem u prijepisu Johannaesa Tübingenskog
 (MS Bodl. Canon. Pat. lat. 223, f. 305r)

Štoviše, ako uzmemo u obzir njihovu tematsku i kronološku povezanost, ta je pisma Benja, čini se, sačuvao kao svojevrsnu uspomenu na preminulu suprugu i kćer.

Nadalje, Benjina nam korespondencija daje detaljan uvid u mrežu veza koju je jedan od prvih dalmatinskih humanista istkao tijekom svojega neduga života. Tu su već pobliže razmatrani venecijanski svećenik Nicolò Zancani te Markežani Giovanni Tinto Vicini i Ciriaco Pizzicollì, no oni nisu jedine osobe koje se spominju u pismima. Susrećemo ankonškog trgovca Fazija Faziolija,⁷⁵ ali i birokrate u službi zadarske komune i mletačkih vlasti: Teodora di Prandino, dugogodišnjeg zadarskog bilježnika, kancelara komune;⁷⁶ Barnabu iz Camerina, zadarskog komunalnog učitelja kojem će u svojoj oporuci Benja ostaviti rukopis Laktancija; te Kopranina Gavarda di Gavardo, bilježnika koji je u Zadru boravio krajem 1420-ih kao kancelar zadarskih kneževa.⁷⁷ U pismima se nalaze i referencije na mletačke patricije. Benja traži od Zancanija da ga preporuči zadarskom knezu Marcu Erizzu,⁷⁸ dok Tinto Benju potiče da se u Veneciji potruži dospjeti u društvo vodećih mletačkih humanista, Francesca Barbara i Leonarda Giustiniana.⁷⁹ Naposljetku, tu su i Benjini Zadrani: Frane Botono, jedan od zadarskih patricija interniranih u Veneciji i Benjin domaćin prilikom njegova boravka u gradu, te Lovro Dražmilić, jedan od najimućnijih zadarskih trgovaca svojega doba, Benjin poslovni partner i prijatelj, kojem će se Benja prvomu javiti nakon sretnog dolaska u Veneciju 1430. godine.

Od posebne je ipak važnosti jedino sačuvano Benjino pismo, ono Zancaniju (pismo 4 u **Prilogu 1**), koje jasno pokazuje da je Zadrani uspješno svladao pravila humanističkog stila. U njemu naime vidimo kako se trudi dostojno odgovoriti na Zancanijevo pismo i pokazati se ravnopravnim sudionikom književne republike. Koristi se retoričkim pitanjima, superlativima i tipičnim humanističkim klišejima: referencijom na Gnatona, antičkog parazita i ulizicu, te »hiperantičkim« datiranjem

⁷⁵ Iz Tintovih se pisama jasno vidi da je Fazio di Antonio Fazioli trgovao u trokutu Ancona – Venecija – Zadar. Godine 1435–36. služio kao vrhovni blagajnik ankonške carine, a u Zadru ga susrećemo još i u svibnju 1441. godine; vidi Ciavarini, n. dj. (72), lv; DAZd, SZB, Nicolaus Benedicti, b. 1, fasc. 7, f. 15rv.

⁷⁶ Branka Grbavac, »Prilog proučavanju životopisa zadarskog bilježnika Teodora di Prandina iz Vicenze«, *Javni bilježnik* 21/44 (2017), 47-56.

⁷⁷ Francesco Bettarini, »Il notariato dalmata e la 'Santa Intrada'«, *Venezia e Dalmazia*, ur. Uwe Israel i Oliver Jens Schmitt, Viella, Rim, 2013, 111-149 (148).

⁷⁸ Marco Erizzo bio je prilično istaknuta ličnost na mletačkoj političkoj sceni, a istakao se prvenstveno na službama u prekomorskim posjedima; vidi Giuseppe Gullino, »Erizzo, Marco«, *Dizionario biografico degli Italiani* <[⁷⁹ Pregledno o Barbaru i Giustinianu vidi u Margaret L. King, *Venetian Humanism in an Age of Patrician Dominance*, Princeton University Press, Princeton NJ, 1986, 323-325 i 383-385.](http://www.treccani.it/enciclopedia/marco-erizzo_(Dizionario-Biografico)/>.</p>
</div>
<div data-bbox=)

pisma u mjesecu kvintilu umjesto julu.⁸⁰ Upravo to je ono što razlikuje Jurja Benju od njegova trogirskog prijatelja Petra Cipika, kojeg povjesničari književnosti već skoro stotinu godina uzimaju kao Benjina parnjaka. Danas nažalost nemamo sačuvani niti jedan Cipikov književni tekst, no ono malo latinske proze što je sastavio otkriva njegovu želju da oponaša klasične obrasce, ali isto tako i poznavanje latinskog koje nije bilo na istoj razini kao Benjino.⁸¹ Budući da je Benja dio mladosti proveo s ocem u Veneciji, u društvu svog učenog rođaka Jurja Jurjevića, doktora prava s padovanskog sveučilišta, moguće je kako je upravo od potonjeg stekao znanje latinskog kojim se isticao među svojim vršnjacima.

No Juraj Benja i Petar Cipiko još su se u nečemu bitno razlikovali. Iz zadarskih se dokumenata jasno vidi da su kod Jurja Benje, kao i kod Petra Cipika, humanističke aktivnosti išle ruku pod ruku s ambicijama da se nametne u javnom životu komune. No dok je Petar sinu Koriolanu osigurao vrhunsko humanističko obrazovanje i u nasljeđe mu ostavio rukopise koje je sam brižno prepisao, Juraj, unatoč trima brakovima, nije imao potomaka koji su ga nadživjeli. Jurjeva se humanistička zbirka po smrti rasipala, a njegova, humanistička, grana roda Benja srezana je u korijenu.

⁸⁰ Najbolji primjer takve humanističke prepiske, prepune klasičnih aluzija i klišeja, u Dalmaciji jest prepiska zadarskog nadbiskupa Maffea Vallaressa i splitskog Lorenza Zane; vidi Darko Novaković, »Epistolarij nadbiskupa Maffea Vallaressa kao vrelo za povijest hrvatskoga humanizma«, *CM XXI* (2012), 5-24 (9-16).

⁸¹ Cipiko je, čini se, redovno ponavljao istu grešku kad je datirao svoje prijepise prema rimskom kalendaru, a i njegova je oporuka, koju je sam napisao, unatoč slobodnijoj prozi i izostanku formulaičnih rečenica, daleko od klasične latinštine; vidi Lučin, n. dj. (8-2), 208 bilj. 79; i Babić, n. dj. (9), 40-41.

Prilog 1.

KORESPONDENCIJA JURJA BENJE

Korespondencija Jurja Benje sačuvana je na dvama mjestima. Prepiska s Nicolòdom Zancanijem i Giovannijem Tintom Vicinijem sačuvana je kao dio iste cjeline, koju je 1489. u Zadru u svoj rukopis prepisao njemački redovnik Johannes Tübingenški prilikom boravka u gradu. Posrijedi je današnji rukopis Bodleianske knjižnice u Oxfordu, Canon. Pat. lat. 223. Pisma u rukopisu nisu poredana kronološki:

1. Giovanni Tinto Vicini Jurju Benji, [1425–1428]: f. 306rv.
2. Giovanni Tinto Vicini Jurju Benji, [1429]: f. 305rv.
3. Nicolò Zancani Jurju Benji, [1430]: f. 304rv.
4. Juraj Benja Nicolòdu Zancaniju, 1430: ff. 304v-305r.
5. Giovanni Tinto Vicini Jurju Benji, [1430]: ff. 305v-306r.

Budući da nije riječ o autografima, ortografiju pisama sam klasicizirao.

S druge strane, dva pisma koja je Benja primio od Ciriaca Pizzicollija sačuvana su među Ankonitančevom ostavštinom. Poseban problem pritom predstavlja Ciriacovo pismo iz 1431. (pismo broj 6. u ovom izdanju), u kojem Benji piše o izboru pape Eugena IV. Riječ je ustvari o ekscerptu iz Ciriacova pisma koji donosi Francesco Scalamonti u svojem *Životu Ciriaca Ankonitanca*. Budući da je prema Scalamontiju Ciriaco pismo povodom izbora pape poslao većem broju adresata, uključujući i njega samoga (vidi bilj. 1 uz pismo), moguće je da se citirane riječi nisu nalazile i u pismu Benji. To je pismo ipak uvršteno u Benjinu korespondenciju, no zbog navedenih okolnosti objavljuje se u kurzivu.

6. Ciriaco Pizzicollu Jurju Benji, [1431]:

Izdanje preuzeto iz *Života Ciriaca Ankonitanca* Francesca Scalamontija priređenog u sklopu serije The I Tatti Renaissance Library; vidi Cyriac of Ancona, *Life and Early Travels*, prir. i prev. Charles Mitchell, Edward W. Bodnar i Clive Foss, Harvard University Press, Cambridge, MA, 2015, 74.

7. Ciriaco Pizzicollu Jurju Benji, 1435:

Tekst je uspostavljen na osnovi dva svjedoka:

E Cyriacus Anconitanus, *Epigrammata reperta per Illyricum*, s.n., s.l., oko 1660, iii.

I Kyriacus Anconitanus, *Itinerarium*, prir. Laurentius Mehus, Ex novo typographio Ioannis Pauli Giovannelli ad insigne palmae, Firenca, 1742, 56-57.

1.

Suo Georgio Begnae Iohannes Tintus salutem dicit.

Fui cum hoc meo domino Baptista Chiavelo super facto viri nobis amicissimi Ianuensis, quem sibi liberaliter in familiaritatem obtuli, etiam dispositum stare eius discretioni iuxta sui iudicii et meritorum eius mensuram. Qui contentatur ipsum
5 indilate recipere in domo et pensata eius condicione se provisurum pollicetur. Proinde veniat si rem cupit ad effectum deducere et quanto citius, melius. Solent namque dilaciones et dispendia temporis in exsequendo animi cupiditatem et affectionem tepere.

Vale.

10 Ex Fabriano, X Kalendas Maii...

2.

Georgio Begnae Iaderatino Tintus Fabrianensis plurimam salutem dicit.

Audivi ex Phacio Anconitano, familiari amico nostro, de bona valitudine tua et uti post expertam aliquamdiu fortunae inclementiam tandem domi cum summa iocunditate et tranquillitate animi otiaris. Gratulor tibi fortunaeque tuae, cui merito
5 quidem contingit Leonidae Plautini dictum: quando usus est, fortiter qui malum patitur, idem post patitur bonum. Sic tu denique ex profectione tua perpessione discriminum et laborum cognatis et amicis gratiorem redditum retulisti. Cuius erit suavis memoria meminisse. Accessit insuper laetitiae tuae dulce uxoris coniugium, quod tuas frenet pedes domi et pulchra te faciet prole parentem. Est et aliud quippe
10 maius quo laeteris, qui vitam agas sub iustissimo principatu et principibus virtutum amatoribus et ceterarum optimarum artium institoribus, sub quibus vita mihi utinam

1.

Giovanni Tinto Vicini Jurju Benji

Fabriano, 22. travnja [1425–1428]¹

Giovanni Tinto šalje pozdrav svojem Jurju Benji.

Bio sam kod svojega gospodara Battiste Chiavella² u vezi s nama vrlo dragim prijateljem Đenovljaninom,³ kojeg sam mu usrdno ponudio u službu, napomenuvši da je spreman stajati na njegovu raspolaganju sukladno njegovu sudu i vlastitim zaslugama. Gospodar se složio da ga bez odgađanja prihvati na svojem dvoru te je obećao da će se pobrinuti za njega u skladu s njegovim statusom. Stoga neka dođe ako želi da se to izvrši, i to čim brže, tim bolje. Odgađanje i odugovlačenje obično ohlade želju i volju da se posao obavi. 5

Pozdrav iz Fabriana, 10. dana uoči majskih kalenda.

¹ Pismo je pisano u vrijeme kad je Giovanni Tinto Vicini služio na dvoru Chiavellijevih u Fabrianu (vidi sljedeću bilješku), što je moralo biti u razdoblju između 1424, kad ga prema raspoloživim izvorima posljednji put zatječemo u službi kardinala Gabrielea Condulmera, te 1433, kad ubrzo nakon izbora Gabrielea za papu dolazi u Rim, gdje stupa u službu njegova nećaka, novoimenovanog kardinala Francesca Condulmera. Za razliku od ostalih dvaju Tintovih pisama Benji, ovo je kratko i ostavlja dojam da su dvojica prijatelja u redovitom kontaktu. Najizglednijim se stoga čini da je pismo nastalo između 1425. i 1428, u vrijeme kad je Benja živio u Italiji.

² Battista Chiavello Chiavelli (1385–1435), najstariji sin Tommasa Chiavellija (1360–1435), vladara Fabriana, kojem je otac prepustio stvarnu vlast nad gradom.

³ Nije mi poznato tko bi mogao biti »Đenovljanin«.

2.

Giovanni Tinto Vicini Jurju Benji

Ancona, 10. dana uoči kalenda nepoznata mjeseca [1429]¹

Tinto iz Fabriana šalje veliki pozdrav Jurju Benji Zadraniinu.

Čuo sam od Fazija Ankonitanca, našeg dragog prijatelja,² da si dobra zdravlja i da, nakon što si neko vrijeme trpio okrutnost sudbine, napokon kod kuće uživaš u najvećoj sreći i miru duha. Čestitam ti na tvojoj sudbini, za koju doista s pravom vrijede slavne riječi Plautova Leonide: onaj tko hrabro podnosi zlo kad je to potrebno, taj kasnije uživa dobro.³ Tako si naposljetku i ti, pretrpjevši pogibelj i muke na svome putovanju, rodbini i prijateljima svoj povratak učinio dražim. Bit će ugodna uspomena toga se sjećati. Tvoje veselje je osim toga uvećao i slatki brak, koji će zadržati tvoje noge kod kuće i učiniti te ocem lijepome potomstvu.⁴ Postoji i nešto još važnije što te može veseliti, a to je da provodiš svoj život pod najpravednijom vlašću i pod gospodarima koji štiju vrline i promiču ostala izvrsna umijeća. Kamo sreće da je i mene zapalo da živim pod njima! Potičem te stoga, moj 10

contigisset. Te igitur, mi Georgi, hortor, ut istac tranquillitate et otio uti scias, quod facies si profugorum casus fortunasque cum tua saepissime metieris.

15 Multa mihi tecum pro distantia nostra et contingentibus dicenda forent, quae si prosequerer dicere, me ut molestum querulum fastidires. Tanta et privatae rei taedia et impendentia patriae mala praesagia ac praesentia indicia augurantur.

Vale, mei memor.

Ex Ancona, X Kalendas...

9 frenet] *correx*i ex fremet 9 post quippe *del.* may 15 privatae] *correx*i ex privati

3.

Georgio Begnae Nicolaus Zancani salutem.

Vidi pridem ex tabellula tua quam Laurentio direxisti Venetias te et puellulam tuam sospites adiisse. Summum id gaudium mihi attulit, ita Deus me bene amet, mi Georgi! Nam sospitati utriusque vestrum, sed puellae praesertim, ob maris nauseam
5 et solis ardores non parum timui. Consuluit me Laurentius ipse, si peregrinationem, quam dudum apostolo Iacobo pollicitus es, nunc exsecuturus sis an dilaturus in posterum. Respondi Laurentio, et sic tibi suadeo, quod, si pro sumptibus itineris aes opportunum haberes, ire non differas. Facies etenim duo simul: quae prudentis et integri viri sunt. Accommodabis te temporis habilitati, cui numquam similis
10 forsani tibi aderit, et, quod vovisti iuxta psalmigraphi verbum Domino Deo, reddes. Pro te hactenus.

Quod pro me dicturus sum, quaeso, adverte animo, mi Georgi. Queror de te tibi ipsi quod Laurentio scripseris, mihi autem minime. Si scires quantum angoris monitis singulis mihi afferat absentia tui, angorem Nicolai tui, quem praesentia tua
15 levare nequis, calamo saltem minuere nitereris. Ne age sic, suavissime mi Georgi. Scribe ad me quam primum, alioquin accusabo te tibi ipsi quod in transfretatione hac obliviam potaveris amicitiae nostrae ac si Lethei fluminis et non Sinus Veneti latitudinem peragrasses.

Jurju, da se umiješ koristiti tim mirom i blagostanjem, što ćeš činiti budeš li prilike i sudbine prognanika redovito uspoređivao sa svojima.⁵

O mnogočemu bih još zbog naše udaljenosti i drugih okolnosti trebao razgovarati s tobom, ali kad bih krenuo, nazvao bi me dosadnim gundalom. Crni se oblaci nadvijaju i nada mnom i nad mojim rodnim gradom. 15

Budi pozdravljen, misli na mene.

Iz Ancone, 10. dana uoči kalenda ...

¹ Pismo je nastalo nekoliko mjeseci nakon što se Benja, poslije višegodišnjeg izbjivanja iz Zadra, vratio kući te u siječnju 1429. oženio Dariju Grisogono, na čemu mu Tinto čestita u pismu. U svakom slučaju, moralo je nastati prije rođenja njihove kćeri i Darijine smrti te Benjina odlaska u Veneciju krajem iste godine, o čemu će Tinto pisati u svom sljedećem pismu (vidi pismo 5).

² Ankonski trgovac Fazio di Antonio Fazioli.

³ Usp. Pl. As. 2.2.58.

⁴ Vidi bilj. 1.

⁵ Misli se na sudbine Zadrana interniranih u Veneciji 1411. godine zbog prougarskih sklonosti.

3.

Nicolò Zancani Jurju Benji

[Zadar], [travanj-svibanj 1430]¹

Nicolò Zancani šalje pozdrav Jurju Benji.

Vidio sam davno iz pisma što si ga uputio Lovri² da ste ti i tvoja curica³ sretno stigli u Veneciju. To mi je, moj Jurju, donijelo golemo veselje, tako mi dragoga Boga! Zbog morske bolesti i sunčane žege nemalo sam se bojao za zdravlje vas oboje, no osobito djevojčice. Lovro me pitao za mišljenje da li da sada pođeš na hodočašće što si ga još davno obećao apostolu Jakovu, ili da ga odgođiš za kasnije. Odgovorio sam Lovri, a to i tebi savjetujem: ako imaš dovoljno novaca za troškove puta, ne odgađaj otići. I doista, učinit ćeš dvije stvari odjednom, što dolikuje mudrome i što dolikuje čestitome čovjeku. Iskoristi ukazanu priliku, jer sličnu možda nikad više nećeš imati, i ispuni ono što si se prema riječi psalmista zavjetovao gospodinu Bogu.⁴ Toliko o tebi. 5 10

Obrati pažnju, molim te, moj Jurju, na ono što ću ti sada reći vezano uz mene. Tebi se samome žalim na tebe što si pisao Lovri, a meni ne. Kad bi znao koliko mi boli pri svakom tvom spomenu zadaje tvoja odsutnost, potrudio bi se da bol svoga Nicolòa, koju ne možeš ublažiti svojom prisutnošću, barem umanjš perom. Ne ponašaj se tako, najdraži moj Jurju. Piši mi čim prije, inače ću te pred samim tobom optužiti da si se za vrijeme te plovidbe napio vode zaborava na naše prijateljstvo, kao da si prešao preko Letske rijeke, a ne Mletačkog zaljeva.⁵ 15

Vale, amantissime mi Georgi, et hospiti tuo confratrique nostro Francisco
 20 Botono plurimam salutem dic.

Nobili viro Georgio Begnae Iaderensi, fratri optimo.

6 nunc] *correx*i ex nuc 8 haberes] *correx*i ex habere 13 tibi] *correx*i ex tibo

4.

Nicolao Zancano Georgius Begna salutem dicit.

Gavardus Iustinopolitanus, vir ingenuus, hodie tuas ad me litteras attulit, quae mihi adeo gratae, adeo iocundae fuerunt, ut animus meus, iam maerore paene confectus, iis ab angore et insania ad pristinum statum restitutus sit. Quam ob rem
 5 immortalis Deus, mi colendissime Nicolae, te bene fortunet, qui non es passus amicum praesentem destitui et absentem dolore confici. Sed utroque officio ita amicitiae satisfacisti, ut qui nullam spem suis fortunis habere videbatur per te eo loco restitutus sit, ut nihil sit quod sibi aut rebus suis timeat. His vero, ne quis me ex Gnatonica schola existimare queat, finem facio.

10 Consilium autem tuum de perficienda peregrinatione accipio et id exsequar ac me ab hoc, ut ita dixerim, vinculo si Deus permittet liberabo. Quod vero ad te nihil scripserim post meum abitum, etsi a me peccatum est quam graviter, tamen caritatem tuam maiorem in modum rogo atque obsecro ne mihi succenseas neve queraris. Non id oblivione mutuae amicitiae praetermissum est — quod fieri qui posset? —
 15 sed angore quodam mentis et animi perturbatione. Nam post cladem et eversionem meam eo adductus sum, <ut> neque pes neque mens recte officium faciat suum. Et Laurentio nostro scribens sciebam navigationem meam, in qua tranquillo mari usus fueram, et sospitatem puellulae meae, quae sibi plane perscripseram, ad te relaturum. Quod quoniam peccatum a me esse confiteor, est humanitatis tuae mihi
 20 ignoscere et ea lege veniam dare, si in futurum fasciculos litterarum ad te mittam. Quod facturum polliceor, si tempus, quod omnia lenire consuevit, tranquiliorem animum mihi reddiderit.

Zdravo mi budi, ljubljeni moj Jurju, i mnogo pozdravi svojeg domaćina, našeg subrata Franu Botona.⁶

20

Plemenitom Jurju Benji Zadraniinu, najboljem bratu.⁷

¹ Pismo se može datirati na osnovi Benjina odgovora, poslanog iz Venecije 21. lipnja 1430. (vidi pismo 4).

² Lovro Dražmilić, ugledni zadarski građanin i trgovac suknom, porijeklom iz hrvatskog plemićkog roda Jamometa. Lovro je bio Benjin blizak prijatelj i partner, a kasnije će služiti i kao jedan od izvršitelja njegove oporuke.

³ Kći koju je dobio u braku s Darijom Grisogono; čini se da nije dugo poživjela.

⁴ Usp. Ps. 76(75),11, 116(115),18.

⁵ Mletački zaljev je mletački naziv za Jadransko more.

⁶ Zadarski patricij interniran u Veneciji 1411. zajedno s Benjinim ocem Damjanom zbog prougarskih sklonosti.

⁷ Ovo je adresa primatelja, koju je Johannes Tübingenški prepisao s poleđine pisma.

4.

Juraj Benja Nicolòu Zancaniju

Venecija, 21. lipnja 1430.

Juraj Benja šalje pozdrav Nicolòu Zancaniju.

Gavardo Kopranin,¹ čovjek plemenita duha, danas mi je donio tvoje pismo, koje mi je bilo toliko drago, toliko milo, da se njime moj duh, što je već bio gotovo skončao od tuge, vratio iz tjeskobe i bolesti u staro stanje. Zbog toga, moj predragi Nicolò, neka te besmrtni Bog blagoslovi što nisi dopustio da ti prijatelj ostane napušten kad je bio kraj tebe ni da skonča od boli sad kad je daleko. Umjesto toga u obje si se dužnosti pokazao takvim prijateljem da je onaj za kojeg se činilo da je izgubio svaku nadu tvojom zaslugom toliko popravio svoje stanje, da nema više ničega zbog čega bi se bojao za sebe i svoje. Ovdje ću se zaustaviti, da me ne bi tko smatrao Gnatonovim učenikom.²

5

10

Prihvaćam tvoj savjet da pođem na hodočašće. Izvršit ću to i time ću, ako Bog dopusti, sebe osloboditi od tih, da tako kažem, okova. Iako sam zaista teško zgriješio što ti nisam ništa pisao nakon odlaska, ipak te usrdno molim i zaklinjem u ime tvoje ljubavi da se ne ljutiš i ne tužiš na mene. Nisam to propustio učiniti jer sam zaboravio na naše prijateljstvo — ta kako bih to mogao? — nego zbog neke tjeskobe u duhu i nemira u srcu. Naime, poslije moje nesreće i propasti došlo je do toga da me ni tijelo ni um više nisu slušali.³ Kad sam pisao našem Lovri,⁴ znao sam da će ti prenijeti vijesti o mojoj mirnoj plovidbi i dobrom zdravlju moje djevojčice, što sam mu sve potanko opisao. Budući da priznajem da sam pogriješio, znak je tvoje blagosti da mi oprostiš i dadeš otpuštenje pod uvjetom da ti ubuduće šaljem pisma na snopove. Obećavam da ću to činiti, ako vrijeme, koje obično sve ublaži, smiri moj duh.

15

20

Vale, maxima pars spei meae, et dominis meis praestantissimis, <domino
 --- et> domino Marco praefecto, me humillime commendabis et Theodoro nostro
 25 meis verbis plurimam salutem dices, quem etiam a claro equite Nicolao de Nido
 Vincentino, qui me saepius de eius valitudine percontatus est, bene valere iube.
 Vale ab hospite meo qui tuas salutes iocundo animo exceptit.

Ex Venetiis, XI Kalendas Quintiles 1430.

7 suis] *correx*i ex tuis 16 faciat] *correx*i ex faciet 17 sciebam] *correx*i ex scibam

5.

Georgio suo Iohannes Tintus Fabrianensis salutem dicit.

His diebus cum redissem huc Anconae, cui bimestri abfueram, Faciumque
 nostrum convenissem, nihil mihi fuit cum eo prius quam de te tuisque bonis
 successibus percontari. Qui triste nuntium obitus tuae praeclarissimae coniugis
 5 retulit et me doloris tui participem ilico affecit. Audiveram enim eam quietis animi
 tui causam fore et morigeram et imprimis dilectissimam <naturam> habere. Quod
 quando homini contingit, ad summam deputa felicitatem; tam raro solet contingere.
 Cumque in tam dubia et periculosa sorte, quod erat optimum, sortitus fueris
 amisisse te id, acerbissime tecum fero. Quae cum ita sint, nihil est in vita iocundius
 10 solamen in rebus angustis quam aequissimam moribus suis sociam invenisse,
 sublatam morte nihil esse miserius. Non est ut succenseas mihi qui, cum consolari
 afflictum et aegrotum dolore animum usui sit, vulneri non medear, sed exacerbem
 memorando id cuius sola oblivio saluberrima est medella, quoniam ita visum est
 15 dolori quem tecum sortior prius satisfacisse meo, quam remedio oblitterandi doloris
 manum apponerem. Decet namque virtutem tuam durissimum quod videatur aliis
 calcatu tuo certamini apponi, ut quo difficilium superare sit, eo gloriosior laus sit
 supra vulgares animi molestias superasse.

Budi pozdravljen, moja najveća nado, a mojim izvršnim gospodarima, gospodinu --- i gospodinu prefektu Marcu, najponiznije me preporučiti.⁵ Prenesi moje pozdrave i našem Teodoru;⁶ njega pozdravlja i ugledni vitez Nicolò de Nido iz Vicenze, koji me je više puta pitao o njegovu zdravlju.⁷ Pozdravlja te moj domaćin koji je s veseljem primio tvoje pozdrave.⁸

25

Iz Venecije, 11. dana uoči kvintilskih kalenda 1430.

¹ Kopraniin Gavardo di Gavardo spominje se 1427. kao kancelar zadarskog kneza, a ovo pismo sugerira da se u Zadru zadržao barem do lipnja 1430.

² Gnaton je lik parazita i ulizice iz Terencijeve komedije *Eunuh*.

³ Benja misli na smrt svoje supruge Darije, koja je umrla krajem 1429. godine.

⁴ Vidi bilj. 2 uz prethodno pismo.

⁵ »Gospodin prefekt Marco« je Marco Erizzo, kapetan Zadra od 1428. do 1430, no sudeći prema prethodnom spomenu »izvršnih gospodara«, čini se da su izvorno bila napisana dva imena, a da je prepisujući pismo Johannes Tübingenški greškom, tj. skokom oka (*domino ... domino*), ispustio ime prve osobe, možda ime gradskoga kapetana, Benedetta Ema.

⁶ Teodoro di Prandino služio je kao zadarski bilježnik od 1404. godine, kasnije i kao kancelar komune, sve do svoje smrti 1455. godine.

⁷ Nicolò de Nido iz Vicenze nije mi poblizhe poznat.

⁸ Frane Botono; vidi bilj. 6 uz prethodno pismo.

5.

Giovanni Tinto Vicini Jurju Benji

Ancona, 26. srpnja [1430]¹

Giovanni Tinto iz Fabriana pozdravlja svojega Jurja.

Ovih dana, kad sam se nakon dvomjesečnog izbjivanja vratio ovamo u Anconu i sastao s našim Fazijem,² ništa mi nije bilo preče od toga da se raspitam o tebi i tvojim uspjesima. On mi je prenio tužnu vijest o smrti tvoje izvršne supruge i smjesta me učinio dionikom tvoje boli.³ Ranije sam još bio čuo da će ona umiriti tvoj duh i da posjeduje uslužnu i nadasve ljubaznu narav: to kad se čovjeku dogodi, smatraj najvećom srećom, jer se događa iznimno rijetko. Vrlo teško podnosim što te u tako nesigurnoj i opasnoj sudbini zapalo da izgubiš ono što je bilo najbolje. Budući da je tomu tako, u životu ništa nije slađa utjeha u teškim vremenima nego pronaći družicu koja ti savršeno odgovara po karakteru, ništa tužnije od toga da je ugrabi smrt. Nema razloga da se ljutiš na mene što, premda priliči tješiti duh obuzet i pogođen boli, ranu ne liječim, nego je pogoršavam spominjući ono za što je najbolji lijek jedino zaborav: odlučio sam dati oduška boli koju dijelim s tobom prije nego potražim lijek da je izbrišem. Tvojim vrlinam naime upravo dolikuje boriti se s onim što bi drugima izgledalo preteško otpjeti, jer što je put do pobjede u borbi sa svagdanjim duševnim tegobama teži, to je nakon pobjede slava veća.

5

10

15

Suscepisti, ut audio, ex ea sobolem quam tecum Venetias adduxisti. Probo
 te pestilentem patriam reliquisse et eo loci confugisse, ubi virorum summorum
 20 consilio omnem ex animo calamitatem tristitiamque deponas. Habes istuc viros
 divini ingenii, aetatis nostrae duo splendentia lumina studiorum humanitatum,
 Barbarum et Iustinianum, quorum incognitorum in praesentia celeberrimam famam
 colo. Si quae <ocasio> cum eis versari praesentialiter daretur, molestum nullum
 vitae incommodum videretur voluptate sui, qua excessive animus frueretur. Ipsi
 25 me commissum ut facias oro. Non aetas, quae adhuc idonea est labori, prohibet me
 familiarem eis fieri, quam eorum cupidus sim actualiter ostendere, sed quaedam
 condicionis meae perplexitas quae me Fabriani et hic Anconae inexplicabilibus
 negotiis inretivit, ut neque ipsis neque studio neque familiae satisfacere queam.

Subdidit et Facius noster sperare sese, ut et tu huc venturus sis, quod apprime
 30 placeret quando hic decrevi solito diutius otiari. Habeo hic, ut scis, neminem cum
 quo ut tecum consilia mea omnia otiumque credam meum. Scies ex Barbaro nostro,
 qui alias mihi ore Quiriaci Ferossi obtulit, si delectarer versari in magistratibus
 Venetorum, me cum illis locare operam se daturum, an modo quicquam intra
 Colphum occurrat. Fui tempore meae iuventutis Tarvisii sub milite optimo domino
 35 Fantino Georgio, ubi, si pro cancellario locari possem, magis amarem ut cederem
 his molestiis quae me habent. Ceterum quia noviter illuc advenit ex Modone civis
 egregius Antonius Tintus de mea prosapia et cognatione, dudum ab nativo oppido
 Fabriani tempore Smirnenensis expeditionis inibi propagatus, oro ut cures ex me
 ipsum visitare et hortari, uti spem gerat me cupidissimum sui fore et paratum suis,
 40 uti aequum est, voluntatibus et desideriis semper me futurum.

Vale et rescribe.

Ex Ancona, VII Kalendas Augusti.

Dum mihi otium est familiaribus a curis domesticis, curo persequi Graecarum
 notitiam litterarum sine praeceptore ob parvulam introductionem dudum habitam
 45 circa primaria elementa.

2 diebus] *correx* ex dies 9 Quae cum] *correx* ex Quoniam 10 quam] *correx* ex
 et 10 post aequissimam *del.* in 15 calcatu] *correx* ex calceatu 19 omnem] *correx* ex
 omne 21 in] *correx* ex mihi

S njom si, kako čujem, dobio dijete koje si sa sobom doveo u Veneciju. Dobro si učinio što si napustio kužnu domovinu i sklonio se onamo gdje u razgovoru s najvećim ljudima možeš odagnati nesreću i tugu iz svojega srca. Imaš ondje ljude božanskog uma, dvije sjajne luči humanističkih studija u naše doba, Barbara i Giustiniana,⁴ čiju golemu slavu štujem makar ih još nisam upoznao. Kad bi se ukazala prilika družiti se s njima licem u lice, nijedna se životna tegoba ne bi činila teškom u toj razonodi u kojoj bi duh neizmjereno uživao. Molim te, preporuč mi njima. Ne priječi me dob, još sposobna za napore, da se s njima upoznam i da im na djelu pokažem koliko ih štujem, nego neke neprilike i zamršeni poslovi u koje sam se upetljao u Fabrianu i ovdje u Anconi, do te mjere da se ne mogu potpuno posvetiti ni njima, ni studijima, ni obitelji.

Dodao je naš Fazio i to da se nada kako ćeš i ti doći ovamo, što bi mi bilo vrlo drago jer sam odlučio ovdje boraviti dulje nego obično. Kao što znaš, ovdje nemam nikoga s kim bih mogao podijeliti sve svoje misli i slobodno vrijeme kao s tobom. Jednom mi je naš Barbaro preko Ciriaca Ferrosa ponudio da će se, ako bih se htio zaposliti u činovničkim službama Mlečana, potruditi da mi ondje nađe posao.⁵ Saznaj od njega ima li čega takvog u granicama Kulfa.⁶ U vrijeme moje mladosti bio sam u Trevisu pod izvrsnim vitezom gospodinom Fantinom Zorzijem.⁷ Kad bih ondje mogao dobiti mjesto kancelara, rado bih volio pobjeći od problema što me ovdje muče. Nadalje, u Veneciju je nedavno iz Modona stigao Antonio Tinto, izvrsni građanin iz moje obitelji i roda, koji je davno, još u vrijeme smirskog pohoda, ondje preselio iz rodnoga grada Fabriana.⁸ Molim te, potruđi se posjetiti ga u moje ime i uvjeriti da ću mu uvijek biti naklonjen i spreman, kako je pravedno, udovoljiti njegovim zahtjevima i željama.

Budi zdravo i otpiši mi.

Iz Ancone, na 7. dan uoči augustovskih kalenda.

Dok se odmaram od obiteljskih i kućanskih poslova, trudim se steći znanje grčkog jezika bez učitelja, uz pomoć male početnice koju već dugo imam.

¹ Pismo se može datirati na osnovi Benjine korespondencije s Nicolòom Zancanijem (vidi pisma 3 i 4).

² Vidi bilj. 2 uz pismo 2.

³ Vidi bilj. 3 uz prethodno pismo.

⁴ Francesco Barbaro (1390–1454) i Leonardo Giustinian (1389–1446).

⁵ »Ciriaco Ferroso« je možda Ciriaco Pizzicolti (vidi uvodnu studiju, bilj. 72), dok bi »Barbaro« mogao biti gore spomenuti Francesco Barbaro.

⁶ Kulf (Colfo), odnosno Zaljev, mletački je naziv za Jadransko more.

⁷ Fantino Zorzi je kao potestat i kapetan Trevisa služio od 1391. do 1392. godine.

⁸ Na poziv pape Klementa VI. (1342–1352) križari su Smirnu, grad na zapadnoj obali Male Azije, osvojili 1344. godine i, usprkos trajnoj turskoj opsadi, držali do 1402, kad ju je zauzeo Timur Lenk. Moguće je da se pod »smirnskim pohodom« (*Smirnenis expeditio*) općenito misli na to razdoblje kad su kršćani držali Smirnu.

6.

[---]

[---] *Ego enim tam magni optumique principis mortem infelicem ecclesiae ac Italis fere omnibus perniciosissimam fore putabam; nunc vero perbeatam magis atque quodammodo opportunam arbitror accessisse, dum tam pium, humanum, clementem, sapientemque et religioni deditissimum hominem sibi delectum*
 5 *successorem intelligo. Nam et si quando optumus ille divum pater et hominum rex Italiam religionemve nostram per sacerdotem quempiam restitutum fore annuerit, ego sub tam optimo pontifice auctam propagatamque videre putem, cum et eum semper se maximis in rebus ecclesiae provide, constanter, aequae, pie magnanimiterque gessisse recolimus. [---]*

7.

Ad Georgium Begnum Iadertinum, virum doctum et amicum suum primarios inter competundissimum, ex proximo Corcyrae insulae scopulo religioso.

Scripsi ad te, vir optume Georgi, ex Corcyra, caerulea insula et antiquissima cervorum sede, eodem quo ad eam venimus die. Sed continuo obsistente nobis
 5 adverso et infestissimis fluctibus crebescente Euro, in ea per triduum inviti consedimus. Quarto sed enim die ad in conspectuque insulae promontorium, Dalmatiae pauperrimum Cerere, Baccho sed opulentissimum, remorum vi navigavimus. In quo et ad binum morati diem, taedio tandem fessi diversa in salo saxa et loca perincolta lustravimus. Demum pridie Kalendas Decembres scopulum
 10 meliorem adivimus. Ibi primum aedem Beatae Virgini sacram vidimus in qua non pauci religiosissimi viri castissimum Seraphici Ordinem servant. Aquis quum ibidem ad primam diei horam adlaberemur, solemnem Andreae felicissimi Apostoli diem celebratam audivimus. Sed ut non me meis totum in expertem curis viderer, hoc ad porticum aedis in angulo claustrum atque rotundissimo lapide epigramma
 15 optumis insculptum litteris inveni et hoc amicitiae tuae loco rescribendum curavi.

6.

Ciriaco Pizzicolti Jurju Benji

[Galipolje], [ljetu 1431]¹

[---]

[---] *Ja sam naime smatrao da će smrt tako velika i izvrsna prvaka² biti nesretna za Crkvu i katastrofalna za gotovo sve Talijane. Ali sad pak shvaćam da je ona prije bila sretna i na neki način pravodobna, kad vidim da je za njegova nasljednika izabran tako pobožan, dobrućudan, blag i mudar čovjek, predan vjeri.³ Ako bi izvrsni otac bogova i kralj ljudi⁴ dopustio da Italiju i našu religiju ikad obnovi jedan svećenik, mislim da bi ovaj tako izvrstan papa mogao biti taj koji će ih uvećati i proširiti, jer znam da se on uvijek mudro, postojano, pravedno, pobožno i velikodušno bavio najvažnijim crkvenim poslovima. [---]*

5

¹ Francesco Scalomonti je uključio ekscerpt ovog pisma u svoj *Život Ciriaca Ankonitanca*, napominjući da ga je Ciriaco poslao iz Galipolja Niccolòu Zibi u Adrianopol, Jurju Benji u Zadar, kardinalu Giordanu Orsiniju u firentinskom humanistu Leonardu Bruniju u Italiju, te mnogim drugim svojim prijateljima, uključujući i njega samog. Iako je Benja dakle bio među prijateljima kojima je Ciriaco javio vijest o izboru kardinala Gabrielea Condulmera za papu Eugena IV, otvoreno je pitanje je li njegovo pismo uključivalo citirane riječi.

² Papa Martin V. (1417–1431).

³ Papa Eugen IV. (1431–1447).

⁴ Verg. *Aen.* 1.65, 2.648, 10.743.

7.

Ciriaco Pizzicolti Jurju Benji

Školj sv. Marije kraj Korčule, 1. prosinca 1435.

Jurju Benji Zadraniinu, učenom čovjeku i mojem prijatelju, najstručnijem među prvacima, sa svetog školja u blizini otoka Korčule.

Pisao sam ti, moj dični Jurju, sa zelenog otoka Korčule, drevnog obitavališta jelena, istoga dana kad smo ondje stigli, ali zbog juga, što nam je neprekidno puhalo u lice i talasalo more, ondje smo se protiv naše volje zadržali tri dana. Četvrtog smo dana odveslali do obližnjeg poluotoka, najsiromašnijeg u Dalmaciji po žitu, ali najbogatijeg po vinu.¹ Ondje smo ostali dva dana, da bismo napokon umorni od dosade istražili različite hridi i grebene u moru. Naposljetku smo na dan uoči decembarskih kalenda došli na jedan pristupačniji školj. Ondje smo odmah ugledali crkvu posvećenu Blaženoj Djevici, gdje nemali broj redovnika služi prečistomu Serafskom redu.² Budući da smo onamo doplovili u zoru, prisustvovali smo svečanoj misi povodom blagdana sv. Andrije. Ali da se ne bi činilo kako se uopće nisam bavio svojim poslom, uz trijem crkve u uglu klaustera na posve okruglom sam kamenu pronašao ovaj natpis isklesan izvrsnim slovima i pobrinuo sam se da ti ga ovdje preprišem radi našeg prijateljstva.

5

10

15

D. M. S.
 VRSINVS. ET. EVTYCIA.
 PARENTES. INFELICES.
 VRSINO. FILIO. PIEN
 TISSIMO. POS. AN. XXV.

20

Tu vale et Barnabam nostrum, φιλόθεον δι' ὄλου ἄνδρα, ac alios amicissimos,
 ut mos, ex me salutatum ibis.

E praelibato religioso scopulo, Kalendis Decembribus 1435.

Kyriacus ubique tuus.

2 *post religioso add.* De itinere suo ex Corcyra ad Dalmatiae promontorium I **5** inviti] invito E **6** ad *om.* I **11** Aquis] Equis E **15** et] ut E **16–20** D. M. S. ... XXV *om.* I **23** E] Ex E

D. M. S.
VRSINVS. ET. EVTYCIA.
PARENTES. INFELICES.
VRSINO. FILIO. PIEN
TISSIMO. POS. AN. XXV.³

20

Budi mi zdravo i našeg Barnabu, *u svemu bogoljubna čovjeka*, te druge predrage prijatelje, kao i obično, pozdravi u moje ime.⁴

Sa spomenutog svetog školja, na decembarske kalende 1435. godine.

Posvuda tvoj, Ciriaco.

¹ Poluotok Pelješac.

² Školj sv. Marije kraj Korčule na kojem se nalaze franjevačka crkva i samostan.

³ CIL III 3071. Prijevod: Posvećeno manima. Nesretni roditelji Ursin i Euticija postavili su Ursinu, odanome sinu od 25 godina.

⁴ Barnaba iz Camerina, u to vrijeme rektor zadarske komunalne škole.

Prilog 2.

OPORUKA JURJA BENJE

Tekst: DAZd, SZB, Theodorus de Prandino, b. 6, fasc. i-12, ff. 26r-27v.

Testamentum ser Georgii de Begna

In Christi nomine, amen. Anno ab incarnatione eiusdem millesimo
quadringentesimo trigesimo septimo, indictione quinta decima, die decimo nono
mensis Augusti. Tempore illustris principis et excelsi domini nostri, domini
Francisci Foscari, Dei gratia incliti ducis Venetiarum etc, necnon magnifici et
5 potentis domini, domini Iacobi Barbadico, honorabilis comitis civitatis Iadre.

Cum nichil sit certius morte et nichil incertius hora mortis, idcirco ser
Georgius quondam ser Damiani de Begna, nobilis civis Iadrensis, sanus per Dei
gratiam mente, sensu et intellectu, licet infirmus corpore, predicta considerans,
nolens intestatus decedere, suam ultimam voluntatem et dispositionem omnium
10 suorum bonorum per hoc suum presens ultimum nuncupativum testamentum sine
scriptis in hunc modum facere procuravit.

In primis quidem suos fideicommissarios et huius sue ultime voluntatis
executores instituit et esse voluit dominam Fantinam, eius uxorem, dominam
Catherinam, eius sororem, ser Doymum de Zadulinis, eius cognatum, et ser
15 Laurentium Drasmillich, civem Iadre, dans et concedens dictis suis fideicommissariis
plenum et liberum arbitrium et potestatem dictam suam commissariam et omnia
eius bona apprehendendi, regendi, gubernandi, deffendendi, petendi, exigendi
in iudicio et extra, ac iurandi in animam testatoris, et generaliter omnia alia et
singula dicendi et faciendi que ipsemet testator dicere et facere posset si vivens
20 esset et que quilibet veri et legitimi commissarii alicuius persone dicere et facere
possunt et possent.

Item legavit pauperibus leprosis extra Iadram totam suam possessionem
positam in villa Crisich liberam et expeditam pro anima quondam domine
Catherine, prime sue uxoris. Et si ser Doymus, eius cognatus, non esset contentus
25 de hoc, voluit quod dicta possessio vendatur et de precio ipsius adimpleatur
testamentum dicte quondam domine Catherine, quondam eius uxoris.

Item voluit et ordinavit quod dicta domina Fantina, eius uxor et commissaria,
sit domna, domina et usufructuaria bonorum ipsius testatoris, ipsa viduante et vitam
honestam servante. Et si ad secunda vota transire voluerit, dictus testator legavit
30 eidem domine Fantine dotem suam quam habuit, videlicet ducatos quingentos

auri. Et ultra dictam suam dotem legavit eidem domine Fantine ducatos ducentos auri de bonis ipsiusmet testatoris.

Item legavit monasterio sancti Nicolai de Iadra ducatos quinquaginta auri pro anima sua. Item legavit in reparatione sancti Dominici de Iadra ducatos viginti quinque auri pro anima sua. Item in reparatione monasterii sancti Francisci de Iadra ducatos viginti quinque auri pro anima sua. Item legavit pauperibus leprosis extra Iadram ducatos centum auri pro anima quondam domine Darie, eius uxoris. 35

Item legavit ser Laurentio Drasmillich, suo commissario, possessionem suam positam ad Paprat liberam et expeditam. Item legavit domino presbitero Simoni Stravillich domum suam quam emit a ser Georgio de Ellia, et quod sui commissarii faciant eidem domino presbitero Simoni de ipsa domo vigorem et robur. Item legavit magistro Simoni Barberio unam suam peciam terre ollivate positam in confinio sancti Iohannis Heremitarum. Item voluit et ordinavit quod suprascripta legata pecuniaria adimpleantur de precio suorum bonorum mobilium vendendorum. Item dixit se dare debere ser Matheo de Fumatis ducatos triginta auri. Item dixit se dare debere ser Nicolao de Nassis Perusich ducatos triginta duos auri. Item dixit se dare debere domino archidiacono Iadrensi ducatos XVII auri, et quod debet habere a pauperibus leprosis libras triginta parvorum, quas voluit dari dicto domino archidiacono in ratione dictorum ducatorum XVII auri. Item voluit et ordinavit quod simplici verbo ser Laurentii Drasmillich, ser Gregorii Merganich et ser Benedicti Zanini, civium Iadrensi, credatur et stetur de omnibus et singulis rationibus que habuerunt agere, facere et dicere adinvicem temporibus preteritis. 40 45 50

Item legavit magistro Barnabe de Camerino unum suum Lactantium non complectum et cartas pro complere. Item libras viginti sex, soldos XIII parvorum quas eidem dare debet. Item legavit ser Marino Nicolai de Cressava ducatos quinquaginta auri et Epistolas sancti Ieronimi quas ipse testator scripsit et omnes cartas quas preparaverat pro ipsis epistolis scribendis et Eusebium De temporibus qui est ipsius ser Marini. Item legavit ser Lodovico de Detricho suam Bibiam et Isidorum Etimollogiarum qui est ipsius ser Lodovici. Item legavit ser Gregorio de Detricho Commentarios Cesaris, Vegentium et Frontinum. Item voluit et ordinavit quod dicti sui commissarii donent et restituant filiabus domini Nicolai Zancani illa pignora et illas res que habet in pignore a dicto domino Nicolao Zancani pro ducatis sexaginta auri vel circa pro anima sua. Item voluit et ordinavit quod alii omnes sui libri vendantur et precium ipsorum detur et distribuatur pauperibus Christi pro anima sua. 55 60 65

In omnibus autem aliis suis bonis mobilibus et immobilibus, iuribus quoque et actionibus presentibus et futuris suam heredem instituit et esse voluit suprascriptam dominam Catherinam, eius sororem et uxorem ser Doymi de

70 Zadulinis, reservatis semper ipsorum bonorum usufructibus suprascripte domine Fantine, eius uxoris, dum viduaverit et honeste vixerit. Item legavit fratribus de Piscimano ducatos decem auri pro anima sua. Item legavit Millatio, eius villico, totum illud quod sibi dare tenetur.

75 Et hanc voluit esse suam ultimam voluntatem et suum ultimum testamentum et quod valeat et teneat iure testamenti et ultime voluntatis. Et si iure testamenti et ultime voluntatis valere et tenere non posset, quod valeat et teneat iure codicillorum. Et si iure codicillorum valere et tenere non posset, quod valeat et teneat omnibus modo, via, iure, usu et forma quibus melius valere et tenere potest et posset, aliquo iuris ordine pretermisso non obstante.

80 Actum Iadre in domo ipsius testatoris, presentibus magistro Nicolao sartore quondam Philipi de Alleçe et Braico quondam Philipi marinario, civibus et habitatoribus civitatis Iadre, testibus ad hoc convocatis et rogatis.

Ser Iohanes de Cresava consiliarius domini comitis huic testamento se subscripsit.

Luka Špoljarić

THE CORRESPONDENCE OF THE FIRST DALMATIAN HUMANISTS:
JURAJ BENJA OF ZADAR

As the writing of private letters gained popularity among the Italian humanists during the first decades of the fifteenth century, the first Dalmatian humanists also began to exchange letters with their peers across the Adriatic. We have a number of letters composed by Dalmatian humanists, such as Juraj Jurjević and Juraj Benja of Zadar or Ivan Sobota of Trogir. This article offers the first study, edition and Croatian translation of the correspondence of Juraj Benja of Zadar (ca. 1395–1437), which comprises altogether seven letters, one written by him and six to him.

Although Juraj Benja is regularly celebrated as one of the pioneers of the humanist movement in Renaissance Dalmatia, and his scribal and epigraphic activities have been analyzed, he is still largely an unknown figure. The first section of the paper therefore offers a detailed reconstruction of his life. Juraj was born around 1395 and was thus still fairly young when in 1411, soon after the Venetian conquest of Zadar, his father Damjan Krševanov Benja was deported to Venice for his loyalty to the Hungarian crown. Juraj mother was Klara Jurjević, whose cousin, Pavao Jurjević and Pavao's son Juraj, suffered the same fate in 1411. It is suggested that Juraj Jurjević, a doctor of law from the University of Padua, may have been the one who in Venice inspired the young Juraj Benja to pursue humanist interests and taught him Latin. After presumably spending the large part of the 1410s with his father in Venice, Benja eventually returned to Zadar to take care of family affairs. He first appears in Zadar documents in 1417–18, but he seems to have become particularly active during the early 1420s, especially after his father's death in 1423. In the spring of 1424 Benja married Katarina Cedulin and soon left Zadar spending the following four years away from home. He seems to have spent these years as a merchant in Italy, in Florence, the Marche and perhaps Venice. Indeed, Benja enjoyed a close relationship with the most prominent cloth merchants of Zadar, most notably Lovro Dražmilić, who was not only his business partner but also one of his closest friends. Benja returned home at the end of 1428 and, since his first wife Katarina had died in the meantime, married Darija Grisogono. His stay in Zadar proved to be brief. By the end of 1429 Darija also died soon after giving birth, while the outbreak of plague forced Benja to leave Zadar with his newborn daughter and travel to Venice. After a longer sojourn in Venice, and perhaps even trips to Santiago de Compostela and Ancona, Benja returned to Zadar in 1431 and married his third wife, Fantina Soppe. During the following years Benja worked on establishing his presence in Zadar's public life and expanding his collection of classical works. Benja died in August 1437, presumably of the plague that ravaged the city that summer. Since he left no children behind him, he named his sister Katarina his heir, who soon divided his property with his widow Fantina.

The paper uses the letters and other documentary evidence to reconstruct Juraj Benja's relationship with his correspondents: Nicolò Zancani, Giovanni Tinto Vicini

and Ciriaco Pizzicolli. Nicolò Zancani was a Venetian priest who pursued a career both in the church and Venetian state administration. Zancani met Benja either during Benja's sojourns in Venice or after Zancani arrived in Zadar in 1425 to become the scribe of the communal treasury. After failing to become the archbishop of Split in 1427 and bishop of Skradin in 1431, Zancani finally left Zadar in 1432 when the Frankapani, the powerful Croatian lords, elected him bishop of Senj — though Pope Eugenius IV never confirmed him and after years of pressure finally managed to remove him from this office in 1435. Zancani exchanged letters with Benja (**Prilog 1**, Letters 3 and 4) in 1430 during Benja's sojourn in Venice and they seem to have remained in contact even after Zancani's departure from the city.

As far as Giovanni Tinto Vicini is concerned, it is argued that Benja met him in the Marche, presumably in Ancona, during his period of travels in Italy in 1424–1428. Drawing on information about Benja's life, as well as new documentary evidence about Tinto's career, the paper rejects the dating of their correspondence to the period immediately before and after 1435, which was proposed by Pasquale Smiraglia, the editor of Tinto's only work *De institutione regiminis dignitatum*. While the first letter sent by Tinto to Benja (Letter 1) was presumably written during Benja's travels in Italy, the other two (Letters 2 and 5) concern Benja's brief marriage to Darija Grisogono and her untimely death. The relationship between Ciriaco Pizzicolli and Benja, as well as their letters (Letters 6 and 7), have long been known to scholars and do not pose such chronological problems. It is proposed that, in addition to Tinto, Benja also met Ciriaco in Ancona during his travels in 1424–1428.

The concluding section of the paper shows how the correspondence contributes to the understanding of Juraj Benja as a humanist. First, the letters give a glimpse into his *studiolo*: it is demonstrated that Benja's correspondence with Zancani and Tinto was preserved by Benja himself. Second, we gain more information about Benja's social network. Aside from the three correspondents, the letters offer references to a number of his other friends and contacts, both non-humanists and humanists alike. Finally, the only letter written by Benja shows that, presumably owing to his cousin Juraj Jurjević, he was fairly proficient in writing classicizing, i.e. humanistic, prose. This made him somewhat unique within a larger group of Dalmatian enthusiasts of his generation who took an interest in the humanist movement. Juraj Benja is thus compared to his friend Petar Cipiko of Trogir, who was not able to write such prose, but, unlike Benja, did manage to leave behind sons and heirs, establishing a dynasty whose members long nurtured humanist activities as part of their family heritage.

The first appendix (**Prilog 1**) includes the first edition and a Croatian translation of the letters. Letter 6, in fact an excerpt from what was obviously a longer letter, is a somewhat special case here. This excerpt has been transmitted through Francesco Scalamonti's *Life of Cyriac of Ancona*, where it is indicated that Ciriaco sent the letter to a number of addressees including Benja and Scalamonti himself. Since it is not sure whether Benja received a letter containing these words exactly, the excerpt is published in cursive. The second appendix (**Prilog 2**) includes the transcription of Juraj Benja's testament.

Key words: Renaissance humanism, epistolography, Juraj Benja, Nicolò Zancani, Giovanni Tinto Vicini, Ciriaco Pizzicolli